БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1969 ч.
ФЕВРАЛЬ
26
СРЕДА
№ 48 (7894).

Өртээ 2 көп.

Автотранспортчулар малчыннарга

Эрткен чылын агаар-бойдустуң таарымча чок болганындан бо кыш малчыннарга улуг бергедээшкиннерни таварыштырган. Колхозтарга болгаш совхозтарга мал чеми чедишпейн барганын барымдаалааш, ону республика даштындан садып алырын организастаан. Бо кышкы дошкун соок Саян ындындан чүък сөөртүрүн нарыыдаткан деп чүве кымга-даа билдингир. Улуг соок дүжерге дизельдиг автомашиналар ажылдавастай бээр. Ынчаарга дизельдиг машиналарның хуузу республиканың ажыл-агыйларында улуг. Кызылда № 3 автотранспорт бүдүрүлгези улуг организация. А ооң парыгы колдуунда дизельдиг автомобильдер. Январьның хөй нуруузунда ол машиналарны ажылдадыры бергедеп турган.

Ынчалза-даа көдээниң-даа, хоорайның-даа амыдыралын соок хүннер сокеадып шыдаваан. Мал кыштагладыышкынында бергелерни өөренип көргеш, республиканың удуртур органнары автотранспортчуларга мал чемин четчири-биле сөөртүрүн даасан.

Красноярск крайда бистиң хөй-хөй ажыл-агыйларывыс мал чеминиң курлавырын садып алган. Бистиң чамдык ишчилеривис ында чеде берген саваң прессте ажылдап турар. Республикага дузаламчы кылдыр күрүне үжен муң ажыг тонна хөй янзы чемнерни берген. Ол бүгүнү малчыннарга чедирери автотранспорттуң ажылындан хамааржыр.

Уетуң чазаглыг оруун дургаар дүн-хүн чок чүс-чүс автомобильдер шуужуп турар. Оларның чолаачылары бедик хүлээлгени эки күүседиринге чүткүлдүг, бергелерге торулбас ак сеткилдиг кижилер. № 3 автотранспорт бүдүрүлгезиниң чолаачылары эштер Предверов, Мячин, Шуберт, Жбанов, Героев, № 2 АТБ-ниң чолаачылары Иванов, Соколов болгаш өске-даа эштер Абаканче айда 5—6 катап чедип, планнаавындан ажыр 10—12 тонна мал чемин сөөртүп эккеп турар.

Мал чеми дажыглап турар чамдык чолаачыларның ажылында четпестер база илерээн. Абаканның болгаш Минусинскиниң тараа хүлээп алыр черлеринден хүннүң-не 400 тонна мал чемин, дагганы Тываже эккелген турарын планда көрген. А херек кырында чүгле 300—320 тонна мал чемин сөөрткен болуп турар.

Республиканың партия, совет органнары автопарктыг ажыл-агый бүрүзүнге Абакандан чүък сөөртүрүнүң планын берген. Ол сорулганы чедиишкинниг күүседирин хандырар дээш, Абакан—Кызыл аразының оруунда чолаачыларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузуп, элээн хемчеглерни алган.

Бо кыш берге. Улуг хар, дүвү орукту бо-ла дуй алы бээр. Ынчангаш орук ажыглалының ажылдакчылары ону аштап, доъш өрү үнер черлерде элезинни белеткээн. Тайгыр черлерге элезин чажар тускай машинаны белеткээн. 100 хире километр орукту эрткен соонда-ла дыштаныр, чемненир бажыңнарны чолаачыларга тургускан. Ол бүгү дээрге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедик болзун дээш, сагыш салыышкын-дыр.

Абакандан чүък чедиреринге таарымчалыг байдалдарны тургузарының хемчеглерин ап турбуже, чамдык АТБ-лерниң удуртукчулары бо чугула сорулганы эки билбейн, ажылды болур чогууру-биле организастаарынче кичээнгей салбайн, бо хүннүң шалыпчы фронтузу мал кыштагладыышкыны деп чүвени чедир билбейн турарын демдеглээри чугула. Республикада ниитиниң ажыглалында автотранспорт организациялары бо чылын 140 автомашина алган. Ол дээрге улуг немелде-дир. Чаа машиналар немешкени-биле ажылга үнер автомашиналарның саны көвүдээр ужурлуг. Ону чедип албаан бис. Ак-Довурактың, Чадаананың, Шагаан-Арыгның, Кызылдың № 1 АТБ-лери тус-тузунда 15—20 автомобильди немей алган. Ол чаа машиналарны Абакандан чүък сөөртүрүнче мобилизаставаан. Ооң уламындан бо бүдүрүлгелер мал чеми сөөртүрүнүң планын күүсетпейн турар. Чижээ, № 1 АТБ хүннүң-не 100 тонна чүък сөөртүр планын чүгле 50 хуу күүседип турар. Ак-Довурактың АТБ-зи 50 тоннаның орнунга чүгле 10—15 тонна чедирип турары четпес ажылдың херечизи-дир.

Ведомстволарның, организацияларның автотранспорт ажыл-агыйлары база чүък сөөртүр планын чедир күүсетпейн турар. «Сельхозтехника» каттыжыышкынының, «Тыва тудуг», «Тыва көдээ тудуг» трестериниң, Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунуң автотранспортчулары Абаканда чыдып турар чүъктерни четче сөөртүрүнүң хемчеглерин алыр ужурлуг.

Бо чылдың дошкун кыжы бистиң малчыннарывыска шыңгыы шылгалда. Көдээде ишчилер бергелерни ажып эртер, бистиң байлаавысты камгалаар дээш эрестиг ажылдап турар. Оларга дузалажыры кижи бүрүзүнүң хүндүлүг хүлээлгези. Автотранспортчуларның мурнунда кажангызындан-даа харысалгалыг хүлээлге тургустунган. Колхозтарның болгаш совхозтарның фермаларында, кыштагларында мал чемин манап турар. Ону хандырар дээш ажылды эде организастап, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаары чугула.

Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглап, организас чок чорукка удур демиселди күштелдирер апаар. Чолаачы бүрүзүнге мал чеми сөөртүрүнүң планын таныштырып, байдалды тайылбырлап бээр херек. Септекчилерниң күш-ажылын таарыштыр организастап, автомашиналар рейсче үргүлчү үнген турарын чедип алыры чугула.

Колонналар, бригадалар болгаш тус-тус чолаачылар аразынга социалистиг чарышты организастап, мурнакчыларны деткип, оларның дуржулгазын өскелерге нептередири чугула.

Бо сорулгаларны күүседир болзувусса, көдээниң ажыл-ишчилери чедимчелиг ажылдап болур.

Автотранспорт ажылдакчыларының мурнунда тургустунган сорулгалар чүгле бо эвес болгай. Республиканың амыдыралынга эргежок бүгү бараалнар, материалдар, чиг-эт Абаканда курлавырлаттынган. Ону база АТБ-лерниң чолаачылары сөөртүп эккээр. Ажыл улуг болгаш нарын. Ынчангаш ажылдаар ужурлуг машина рейсче үнген турарын чедип алыр херек.

Ф. КРУГОВОЙ,
«Тыва автооруктранс» каттыжыышкынының начальнигиниң оралакчызы.

Соңгулдага уткуштур

Ажыл түлүктээн

Ажылчын суур Хову-Аксы чер-чер Советтеринге соңгулдага белеткенип турар. Суурда ийи агитпункт тургустунган. Ында соңгукчуларның даңзызын, соңгулдага уткуштур кылып чорудар ажылдарның планын аскан.

№ 1 агитпунктуву (эргелекчизи А. А. Филимонов) көрүштүг кылдыр дерээн. Аңаа В. И. Лениниң ажыл-амыдыралының, делегей байдалының, совет Конституция дугайында болгаш өске-даа темаларга лекцияны эрттирген. Ам депутаттарның кандидаттары-биле соңгукчуларның ужуражылгалары эртип турар.

Таңды район Совединиң депутадының кандидадынга «Тыва кобальт» тудуг эргелелиниң мурнакчы ажылчыны Зоя Бадына, Хову-Аксы суур Совединиң депутадының кандидаттарынга комбинаттың бирги ажыдыкчызы, күрүне шаңналының лауреады Кыргыс Хойтпак-оол, комбинаттың септекчилер бригадазының ажылчыны Анай Оюн, ийиги участокта бригадир Иргит Мөңге, школа башкызы Валентина Панова дээн ышкаш чоннуң төлептиг оолдар, кыстары Хову-Аксының ажыл-ишчилери адааннар.

Амгы үеде депутаттарның кандидаттары дээш агитация ажылын агитаторлар күштелдирген. ГРП-18 коллективте, Хову-Аксы хоорай эмнелгезинде агитколлективтер соңгулда кампаниязынга хамаарышкан агитмассалыг ажылга идепкейлиг киржип турар. Оларның агитаторлары боттарынга хамаарышкан бригадаларга, бажыңнарга барып, тайылбыр ажылын калбарткан. Агитаторлар Иргит Кара-оол, Виктор Исаков, Иван Бобылев олар соңгукчуларга бо хүннерде каш-даа катап барганнар.

Хову-Аксының ажыл-ишчилери алдарлыг ленинчи юбилейге уткуштур социалистиг чарышты калбартпышаан, чер-чер Советтеринге соңгулданың хүнүнге күш-ажылчы белектиг ужуражыр дээш шудургу ажылдап турар.

А. КВАШНИН,
участок комиссиязының даргазы.

УЛУС ӨӨРЕДИЛГЕ АКТИВИ

Дүүн Кызылга улус өөредилгезиниң талазы-биле актив боол эрткен. «ОРТУМАК ШКОЛАНЫҢ АЖЫЛЫН УЛАМ ЭКИЖИДЕР ДУГАЙЫНДА СЭКП ТК-НЫҢ БОЛГАШ ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНИҢ ДОКТААЛЫНЫҢ КҮҮСЕТТИНИП ТУРАРЫ» деп илеткелди Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазының оралакчызы Х. А. АНЧИМА кылган.

Республиканың школаларында өөредилге-кижизидилге ажылының байдалының дугайында санал-оналга З. Ф. Борисова, Х. С. Алдын-оол, Т. С. Слободчикова, Д. Б. Ондар, Н. В. Селина, Ш. С. Кочага, С. Б. Монгуш, В. Б. Соян дээш өске-даа эштер киришкен.

МАЛДЫҢ КЫШКЫ БАЙДАЛЫ

«Торгалыг» совхозтуң Торгалыг салбырында 17 муң ажыг хой, ийи хойжу бригада бар. Ол болза совхозтуң эң хөй хойлуг, улуг салбыры болуп турар. Салбырның бүгү хойларын 44 кодаңда сайгара тургускан. Малчыннар малды кыштан менди ажырар дээш, күжениишкинниг ажылдап, бүгү-ле чүүлдерни кылып турарлар. Д. Анай-оол, Д. Байыр, Д. Дагба оларның коданнарында хойлар хүр кыштап турар. Ол коданнарда малдың төрүттүнген чаш төлү баала четче-менди дорүгуп турар.

Ынчалзажок чамдык коданнарда, чижээ, Көртик-оолдуң, Анай-оолдуң болгаш Донгактың кодаңында хойларның күжү арган болгаш азырал негеттинип турар. Ынчангаш ол коданнарга мал чемин чедирген болгаш арган малды тургузу азыралче шилчиткен.

Дуржулгалыг, кажар кадарчылар малдың кышкы каладын шын чорударынга улуг кичээнгейни салып турар. Чижээ, хураган кадарчызы Дарыманың кодаңында мал хүр. Чүге дээрге, ол кыштаанын одарын малынга планнап алганың ёзугаар кадарып турар. Чамдык кадарчылар одарны шын ажыглавайн, кыш эгезинде-ле бүгү черлерни малынга шыырадып каапкан. Ындыг кадарчыларның малы арып, баксырап турар.

Салбырның ажыл-ишчилери эрткен күзүн муң тонна сигенни ниитиниң малынга белеткеп, ийи хойжу бригаданың кайызынга-даа хой оолдадыр, 500 баш хой кирер ийи кажааны, ийи чуртталга бажыңын, дөрт чаа кыштагны немей туткулаан. Кылып чоруткан ол ажылдар бо берге кыштан малды менди ажырарынга улуг ужур-дузалыг болган. Белеткээн мал чемин бригадаларның тус-тус кыштагларында дажып чедирген. Бо талазы-биле Чоадаа эш Кызыл-оолдуң бригадирлээн хойжу бригада мурнакчы болган.

Салбырда белеткеттинген мал чеминиң барык-ла кезиин хирезин чарыгдаттына бергенин барымдаалап көргеш, амгы үеде арткан мал чемин камналгалыг чарыгдаарынга шыңгыы контрольду тургускан. Чемни камнаары-биле ону чүгле оңгачаларга малга каап берип турар. Оларны малчыннар боттары кылып ап турары мактанчыг.

Амгы үеде ийи бригадаларда хойнуң оолдаашкыны түлүктээн. Кара-Тал бригадазында 1328, Чоза бригадазында — 936 хой оолдаан. Оларның хурагалнары бүрүн менди дорүгуп турар. Хойжулар Д. Лагба 261 хойдан ол хире хураганны, Б. Херел 246 хойдан 246 хураганны менди камгалап алган. Мал оолдаашкынының үезинде салбырда 24 кодан төрүүр хойларже 74 сакманщиктерни тускайлап чоруткан. Олар хойжуларның чымыштыг ажылынга дузалажып турарлар. Аныяктарны хойжуларның чаш мал хүлээп алырынга дузалажыры-биле чорударының мурнунда оларның тускай семинарын эрттирген.

Бо хүннерде партия организациязының агитаторлары малчыннар ортузунда агитас-массалыг тайылбыр ажылын калбартып турарлар. Кышкы үеде малчыннарның амыдырал хандырылгаазынга база-ла улуг кичээнгейни салып турар.

Т. ДАМБАЖЫК,
зоотехник.

Кыштаглаашкын—шалыпчы фронт

Эрзинде «Коммунизмче орук» колхозтуң хойжузу Чооду Дамдын ажыл-агыйда дуржулгалыг малчыннарның бирээзи. Ол хураган болгаш дүк талазы-биле чылдың-на бедик көргүзүглерни чедип ап келген. Бо хүннерде малчынның кодаңында хой оолдаашкыны организастыг үргүлчүлеп турар.

ЧУРУКТА: Чооду Дамдын.

Г. СИРОТИННИҢ фотозу.

АНЫЯК ӨГ-БҮЛЕНИҢ ЧЕДИИШКИНИ

Ховалыг Өткек-оолович биле Долука Кара-Хунаевна Бады-Назыннарның ам кайызы-даа 34 харлап турар. Олар өг-бүлелиг апарганының эгезинден-не төрээн колхозунга (ам.совхоз) мал малдап келген.

«Сүт-Хөл» совхозтуң чүгле Кара-Чыраа салбырында Өлең деп черде турар хойжу бригадага ажылдап келгенин алырга безин чеди чыл болган-дыр. Төрүүр хойлар кадарып эгелээн чылы 1965 чылдан 1968 чылга чедир ажылдааш, 922 баш хураганны төрээн совхозунга өстүрүп бергеннер.

Беш чылдың дөрткү чылында Бады-Назыннар ажаалдазында турар 403 баш хоюн Өлеңниң Тербе-Даш деп черде кыштадып турар. Бо хүннерде малчын өг-бүлениң кодаңында 132 хой оолдаан 136 хураган менди дорүгуп турар. Чаа төрээн болгаш төрүүр четкен хойларны тургузу азырап турарлар.

Малчын өреге кыштаанын септелгезин, малынга чем белеткелин боттарының күжү-биле кылып ап чанчыккан улус. Эки, үлегерлиг ажылдаарындан аңгыда олар боттарының билиг мергежилин бедидип турар. Малчыннап чораш бажыңга-даа, кидис өгге-даа чурттап чорда оларның аалынга барган кижи бүгү-ле чүвениң эмне-сескелиин эскерип каар. Салбырның малчын өрегелериниң ортузунга арыгшевер бажың дээш калбарган социалистиг чарышка бирги черни каш удаа ээлеп, херээженнер чөвүлелиниң шаңналмакталын ап келген. Боттарының билиин бедилер дээш солун, сеткүүлдерни доктаамал номчувушаан, ам В. И. Ленинниң дөпчү намдарын бот-өөредилге-биле өөренип турарлар.

Ленинчи юбилейге уткуштур бедиткен социалистиг хүлээлгелерни ап, 1969 ажыл-агый чылында олар төрүүр 100 хойга онааштыр 95 хураганны, бир хойдан-на 2,5 кг дүктү кыргып албышаан, чайын 10 тонна сигенни боттарының күжү-биле белеткеп алырын шиитпирлээннер. Чер-чер Советтеринге соңгулдалар хүнүнге чедир малчын өг-бүлениң ажаалдазында хоюнуң оолдаашкыны адакталыр. Массалыг оолдаашкынны чедиишкинниг эрттирер дээш олар бо хүннерде онза күжениишкинниг ажылдап турарлар.

Мал ажылынга үре-түңнелдиг ажылдап, төрээн совхозунуң экономиказынга төлептиг салыышкынын киирип келгени халас барбаан. Бады-Назыннар «Сүт-Хөл» совхозта хүндүткелдиг кижилерниң бирээзи. Өг-бүлениң херээжен ээзи Долука Кара-Хунаевна Бады-Назын Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип, соңгукчулары-биле каш удаа ужуражылганы кылган.

Кыштың аагы ам-даа үргүлчүлевишаан, бо берге үеде чаңгыс-даа чаш мал хоратпас дээш олар кичээнгейни мал чемнерин чөп ажыглаарынче угландырган.

Д. ОНДАР.

Мурнавышаан

Таңды районнуң «Межегей» совхозунуң малчыннары мал ажылының продуктулуун кышкы-даа үеде кудулатпас деп шиитпирлээн. Ынчангаш олар мал чеминге саваңны хоюдуп белеткээн, өске-даа холуксаалыг чемнер бар, малды чылыг суг-биле суггарып турар.

Бо чылдың январь айында инек бүрүзүнден 154 килограмм сүттү саанчылар саап алган. Ооң иштинде Алаак сүт-бараан фермазы бир инекке онааштыр 144, а Доора-Хадың фермазы 134 килограмм сүттү саап алган.

«Межегейниң» фермаларының мурнакчы саанчыларының ат-сураа бүгү республикага билдингир. Олар беш чыл планының дөрткү чылын база эки эгелээн. Саанчы Зинаида Кравченко январьда инек бүрүзүнден 298, Мария Сабельникова биле Зинаида Карташова оларның кайызы-даа инек бүрүзүнден 200 кг сүттү саап алган.

К. МААДЫ.

Орденниг хойжу

Кышкы соок хүннерниң бирээзинде Ортаа-Даг белинде хойжу Монгуш Чадамбаевич Сереэниң кыштаанга чеде бердим. Хүн чаа-ла даг бажынга шалып дээп келген турган чүве. Коданда хойну ажыдыпкан, чаш хураганнарны ыдып эмзирген тур.

Монгуш Чадамбаевич-биле ужурашкаш, ооң ажыл-херээниң дугайын сонуургап айтырдым. Ол—«Шепкээр» совхозтуң эң дээре хойжузу. Серээ мал кадарарынга 20 ажыг чыл болуп турар. Арга-дуржулгалыг ол хоочун хойжу кадарган малын чыл бүрүде-ле менди өстүрүп, совхозунга хөй баш малды немей берип турар. Бодунуң кызымак, шудургу күш-ажылы дээш, Монгуш Чадамбаевич Күш-ажылдың Кызыл Тугу орден-биле шаңнаткан.

Дуржулгалыг хойжу кышка ыяк белеткенип алган: малынга чиртир чемни боду белеткээн, өдек-кыштаан чылыглаан. Ынчангаш бо берге кыш безин аңаа коргунчуг эвес.

— Бо кыш мурнуку чылдарга бодаарга, дыка берге-дир — деп, Серээ чугаалады.— Чаңгыс-даа баш мал оскунмас дээш, шудургу тутчуп тур бис. Хойларның хөй нуруузу оолдапкан. Хураганнарын бүрүн менди доруктуруп тур бис. Мал чеми четчип тур. Эрткен күзүн 9 тонна сигенни, 2 тонна ногаан суланы кезип алган мен. Төрээн хойларга немелде чемни берип тур бис. Ынчангаш хойлар арып баксыраваайн турлар.

Серээ эрткен чылын совхозка эң-не бедик көргүзүгнү чедип алган. В. И. Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болур оюнга болгаш Совет Тываның 25 чылынга төлептиг белек-биле ужуражыр дээш, ол бо чылын төрүүр 100 хойга онааштыр 95 хураганны менди доруктурар, бир хойдан 2.5 кг дүктү кыргып дужаар, бодунуң күжү-биле 15-тонна сигенни белеткеп алыр деп хүлээнген.

С. САНДЮ.

Беш чылдыын күүседипкеш...

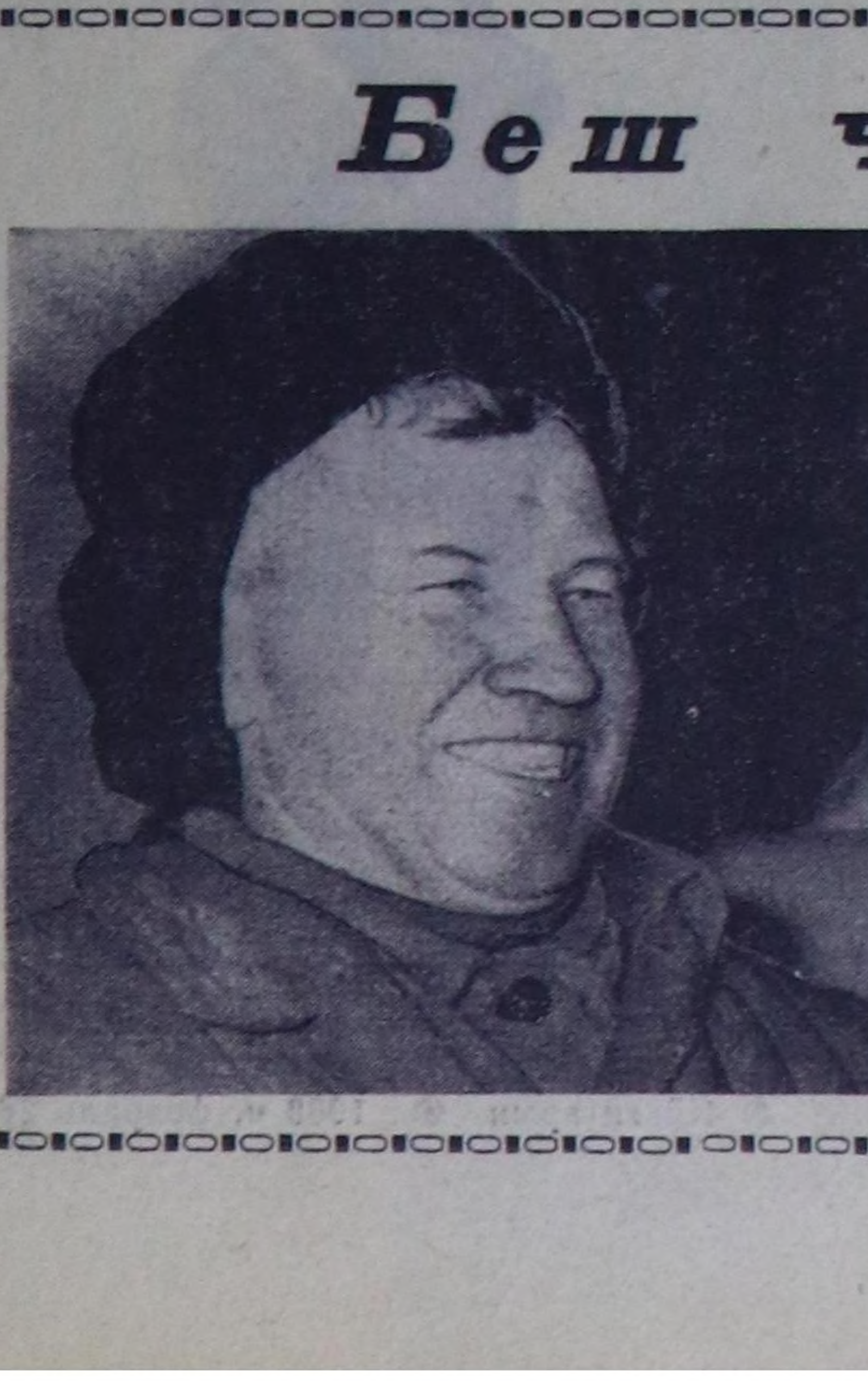

Машиназының хөрээн ажыдып алгаш, ооң ол-бо кезектерин хынамчалыг шинчилеп көрген чолаачының чанынга инженер-биле чеде бердивис. Бедик сыныг, мөге-шырак ол кижиниң даштындан көөрге, назы-хары дөртен чеде берген хире. Диртейти кедип алган чылыг чолдак тонун эдехере тырткаш, кабиназынга кирип олурупкаш, хөделип турган машиназын өжүре каапты. Тываның ырак-узак булуңнарын эргип-кезип, чээрби чыл ажыг үеде чолаачылап келген хоочун кижи Петр Максимович Шуберт-биле ужуражы бергенивис ол. Ооң ажаап турар техниказы бир угда 7 тонна чүъктү чүктээр «КАЗ-606» маркалыг күчүлүг-ле машина болду. Ол ону үш чыл ажыг үениң иштинде ажаап, башкарып келген. Ооң машиназын көөрге, заводтан мырынай-ла чап-чаа келген ышкаш сагындырар.

— Ырак-узак орукче үнер дээш хыныттынып, белеткенип турарым бо ийин—дээш, менче ылавылап көрбүшаан, уламчылады: — Абаканче чедирер үрезин чүдүрүп алдым. Бо аразы ырак, ара хонуп чораш чедер чер болдур эвеспе—деп, кагды.

Беш чылдың дургузунда кылдыр улуун күүседип четтигипкен ишчиниң ажыл-амыдыралы-биле таныжып турувуста, ол чүнү-даа далаш чокка, бир-ле чүвени эптей салып турган ышкаш кылдыр чугаалап берип турду. Кижиниң бодуштүү, бодуунуң ооң оожум аажы-чаңындан билдинип турарын эскердим. Чугаалажып турар аравыста чолаачы аныяк оолдар оон янзы-бүрү айтырыгларны болганчок-ла сала каап турар болду. Оларның оозунга-даа бужурганмас, доозазынга кыска, билдингири-биле харылап бээр, аңчызынар таңчыл-даа чок хире. Септелгеде оолдарның бирээзи машина хөрээнче бажын суп алгаш, меңээ дузалажы кааптып көрем, акым дээрге, барып дузалашты-даа. «Ону мынчаптар чүве болбазыкпе» дээн соонда, дедир чедип келди. Ооң үе-чергези-даа, аныяк-даа чолаачыларның оон бо-ла айтыртына берген турары анаа эвес чүве-дир: Бо чолаачы кандыг-даа машинаны эдилээн, арга-дуржулгазы улуг. Машина-техника башкарарының сургуулунга каш удаа өөренип, билиин бедидип ап келген. Бирги класстың чолаачызы деп атты ол он чыл мурнунда-ла чедип алган. Ынчангаш хөйнү билир.

— Беш чыл планын кыска хуусаада күүседир бедиткен хүлээлге алгаш, үш чыл улаштыр амыр-соксаал чокка бо оолдар-биле чарышпышаан, шору ажылдаптым. Үргүлчү бирги черге туруп, дүн-хүн дивейн ажылдап чоруп бээрге, хүлээлгелер күүседиринче күзел-сорук улам кыштыгар апаар-дыр, оглукум—дей каапкаш, машиназының дугуйларын үзей берди.

Беш чыл мурнунда-ла ол Кызылда № 3 автотранспорт бүдүрүлгезинге ийи дугаар колоннаның мурнакчы чолаачызы турган. Ук колоннада 102 машинаның башкарыкчыларындан шалыпчыларның бирээзи болуп, каш удаа шылгараан. Петр Максимович ам 12 кижи составтыг бригаданың бригадиринге томуйлаткан. Ооң бригадазында чолаачылар эрткен чылда чүък сөөртүрүнүң даалгазын 130 хуута күүсеткен. Оларның аразындан Сергей Педченко, Валентин Чунарев, Дмитрий Вольков база мурнакчылар болуп үнген. Боларның ачызында чүгле бо кыштың дошкун соогунда безин чеже чүс тонна чүък республиканың хоорай, суурларынче чедиртинмээн дээр!

Бо хүннерде эш Шуберт баштаан 150 ажыг чолаачылар Абакан, Минусинск болгаш өске-даа черлерден мал чемнерин дүн-хүн дивейн шалыпчы байдал-биле чедирип кээп турар. Кыштаглаашкынга, малчыннарга олар улуг дузаазын көргүзер дээш, бир дем-биле көдүрлүп үнүп, эрес-дидимгир ажылдап турарлары ол. Бүгү-ле бар мал чемнериниң курлавырларын бичии-даа төтчеглээшкин чокка коданнарже эң-не шалыпкын чедирип бээри оларның дайынчы сорулгазы.

Маадырлыг ажыл-ишче эш-өөрүн дидим баштапкан Петр Максимович беш чылдың дургузунда 610 муң тонна-километр чүъкту сөөртүрүн хүлээнип алгаш, ону бо чылдың январь 28-те бир миллион сес муң тонна-километр чедир күүседипкенин автотранспорт бүдүрүлгезиниң планнаашкын киллизиниң ажылдакчылары тодаратты. Ол пландан ажыр 3908 тонна-километрниң чүъгүн сөөрткен. Чылдан чылче бүдүрүлге онаалгазын ажыр күүседип келгени дээш, ооң бригадазынга коммунистиг күш-ажылдың бедик адын тывыскан. Эш Шуберт бригадирлевишаан, В. И. Лениниң төрүттүнген хүнүнге алдар кылдыр дакпыр-дакпыр күш-ажылчы көргүзүглерни чедип алыр сорулга салып, чаа бедиткен хүлээлгелерни ап, чолаачыларны чаржырынче кыйтырган.

Дедгем гаражта машиналарның даш-шимээни кулакты уюктадыра берди. Чолаачының кадыг-берге оруун шудургузу-биле эртип келген, дидим, соруктуг бурунгаарлап чоруп орар, беш чылдың күш-ажылының маадыры-биле таныжылганы доозуп, ону чурукка тырттырып алган мен.

Ондар ОХЕМЧИК.
«Шынның» тускай корр.

Н. К. Крупскаяның төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болганынга

ООҢ АМЫДЫРАЛЫ—РЕВОЛЮСЧУ МААДЫР ЧОРУК

Эртемге бараан болган ажыл

Өөредилгениң база кижизидилгениң практиказынга болгаш теориязынга үнелеп четпес салыышкынны киирген Надежда Константиновна Крупскаяның ады-биле совет школаның болгаш педагогиканың хөгжүлдези чарылбас холбаалыг. Крупскаяның сонуургап чораан айтырыглары кончуг хөвей, педагогиктиг ажыл-чорудулгазы хөй талалыг. Ол педагогиканың теориязының болгаш төөгүзүнүң айтырыгларын, школага өөредилгениң болгаш кижизидилгениң практиказын ажылдап кылып, школадан дашкаар ажылче, школага кирер өйү четпээн уругларны кижизидеринче, профессионал-техниктиг өөредилгеже улуг кичээнгей салып чораан.

Н. К. Крупскаяның педагогиктиг дуржулгазының байлаа чүгле төөгүге кирер эвес, харын база коммунистиг кижизидилгениң херээнге ам-даа бараан бооп турар.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының ырак мурнунда-ла, партийжи ажылды кылып чорааш, Крупская педагогика айтырыгларын сонуургап, эң улуг педагогтарның ажылдарын, буржуаз чурттарның улус өөредилгезиниң системаларын өөренип турган. Аңаа ол шагда-ла аажок хөй турган марксисчи чогаалдарны эки билир чоруу буржуаз школаның теориязын болгаш практиказын шүгүмчүлекчи ёзу-биле бодап көөр, социалистиг ниитилелдиң школазынга өөредилгениң сорулгаларын болгаш утка-шынарын марксисчи ёзу-биле көөр үзел-бодалдарлыг болур арганы аңаа берип турган. «Улус өөредилгези болгаш демократия» деп номунга (1915 ч.) Надежда Константиновна буржуаз школаны ханы үндезин барымдаалыы-биле шүгүмчүлээн болгаш чаа делегейниң кижилерин өстүрүп дадыктырарының оруктарын айыткан.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязы тиилээн соонда Н. К. Крупская чуртта улус өөредилгезин хөгжүдеринге бодунуң бүгү күштерин берген. Ол 20 ажыг чыл дургузунда РСФСР-ниң Чырыдыышкынының улус комиссариадының коллегия кежигүнү, 1929 чылдан соңгаар —улус комиссарының оралакчызы турган.

Совет эрге-чагырганың баштайгы чылдарында школа мурнунга нарын айтырыглар туруп келген, оларны чүгле кижизидилгениң марксисчи-ленинчи теориязынга даянгаш шиитпирлеп болур турган, а Крупская бир дугаар совет марксисчи педагог турган. А. В. Луначарский мынчаар бижээн: «Н. К. Крупская биске шылгараңгай революсчу, бодамчалыг марксист база педагог бооп, билдингир турган... Бо талага өскелер үр боданып, оруктарны дилээр, амыдыралдан өөренир ужурга таваржып турда, Н. К. ылап чугаалаар чүүлдүг турган ужурунда бистер олче ынаныш-биле көрнүр турган бис».

Чаа, совет школаның мурнунга турган эң чугула педагогиктиг айтырыгларның бирээзи болза кижизидилгениң алыс сорулгаларын тодарадырының айтырыы бооп турган. Бо айтырыгны шиитпирлээринге эң кескү чер Н. К. Крупскаяга онаашкан. Буржуазия-даа, ажылчын аңгы-даа школаның мурнунга тодаргай тускай алыс сорулгаларны салып турар, ынчаарга буржуазия школаны бодунуң аңгы тергииделиниң чепсээ кылдыр көрүп турар, а пролетариат—салгакчыларны аңгы тергиидели чок кылып шыдаар кылдыр кижизидериниң чепсээ деп көрүп турар деп, ол көргүскен. Кол капиталистиг чурттарда улус өөредилгезиниң хөгжүлдезин сайгарып көргеш, Надежда Константиновна буржуазияның массаларны чырыдарынче чүткүп турары таварылга эвес дээрзин көргүскен. Улус өөредилгези чурттуң экономиктиг хөгжүлдезинге аажок идиглиг бооп турары билдингир. Буржуазия капиталистерниң уругларын болгаш ажылчыннарның уругларын аңгы-аңгы өөредип, кижизидип турар, капиталистерниң ажы-төлүн башкарыкчылар, а ажылчыннарның ажы-төлүн дыңнангыр айбычылар кылдыр белеткеп, өөредип турар. Ынчангаш капиталистиг чурттарда «угу бактарның» уругларын өөредир школа болгаш буянныгларның уругларын өөредир школа аңгы туруп турар. Ынчалзажок ол школаларның кайы-даа хевиринге думчуун бораланырын бодаар улуургактарны белеткеп, эп-сеткил каттыштырылгазының, эш-хуузунуң сеткил-сагыжын чыпшыр базып, хөй-ниитичи болур чорукту моондактап турар.

Н. К. Крупскаяның бодалын ёзугаар алырга, социалистиг школаның алыс сорулгазы чогум чүү болур ужурлугул?

«Чон эге ортумак болгаш дээди школага: кижилерни медерелдиг, организастаттынган ниитилел чаңчылдарлыг, бодамчалыг бүдүн үзел-бодалдыг, боттарын долгандыр турар бойдуста болгаш ниитилел амыдыралында бооп турар чүүлдерни тодаргай билир кылдыр, күштүң болгаш угаанның кандыг-даа ажылынга теория болгаш практика талазы-биле белеткеттинген, угаангыр долу утка-шынарлыг, чараш болгаш өөрүшкүлүг, ниитилел амыдыралын тудуп билир кижилер кылдыр өөредип кижизидер дээш чаңгыс ниити эчис сорулгалыг болурунга сонуургалдыг — деп, ол бижээн.— Ындыг кижилер социалистиг ниитилелге эргежок чугула, ындыг кижилер чокка социализм бүрүн долузу-биле боттанып шыдавас».

Угааннын-даа, күштүң-даа ажылын ынакшырынга кижизидери эргежок чугула дээр дугайын Н. К. Крупская үргүлчү чугаалап чораан. Ооң бодалы-биле алырга, школа өөреникчилерге күш-ажылчы мергежилдерни бээр, күш-ажылга ынак болурунга чаңчыктырар, оларны ниитилелге ажыктыг ажылче хандыкшыдар, бүдүрүлгениң үндезиннерин билип алырынга өөредир, ынчалза-даа ажыл-агыйның кайы-бир талазынга кызыы специалистер кылдыр белеткевес ужурлуг.

Политехниктиг өөредилгени Н. К. Крупская чүгле педагогиктиг эвес, харын база улус ажыл-агый айтырыы кылдыр көрүп чораан. Ол политехникумну улус ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң планныг чоруу-биле, чон ортузунда техниктиг пропаганда-биле, күш ажылының болгаш угаан ажылының аразында, хоорайның болгаш кожээниң аразында удурланышкак чорукту узуткаарының айтырыын шиитпирлээри-биле холбаштырып турган.

Күш-ажылчы болгаш политехниктиг өөредилгениң пропагандизи болурда, Н. К. Крупская угаан ажылынга өөредириниң ужур-дузазын черле кудулатпайн турган. Билиглерни чүгле быжыы-биле шиңгээдип алганда, күш-ажылчы өөредилге ынчан ам ажыктыг болур. Күш-ажыл билиглерни кызыгаарлавас ужурлуг деп, ол чөптүг-биле санаан. Школа дүрген быжынгыр практиктиг түңнелдер сүрбес ужурлуг. Америк школаның күш-ажылчы өөредилгеже кедергей сундугар, кызыы ажык хараар чоруун болгаш практицизмин шүгүмчүлевишаан, Надежда Константиновна болза, американнар теориядан чүгле практиктиг сорулгаларга ажыктыг чүүлдерни ап турар, ол америк практицизм бисти, оваарымчалыг болурунче, теоретиктиг деңнелди кудулатпас дээш көөрүнче албадап турардыр деп бижээн.

Башкы кижиниң ажылын бедик-биле үнелевишаан, ооң дугайында улуг сагыш салбышаан, Н. К. Крупская башкыларга улуг негелделерни база салып чораан. «Уругларны бүгү тала-биле сайзыраңгай кижилер кылдыр кижизидерде, долгандыр турар амыдыралды сайгара бодап билир арганы оларга бээрде, ол амыдыралга коммунистиг шын оруктап чорууурда, чогуур билиглерни бербейн турар школа, оларны организастыг херек аажы-чаңга, чаңчылдарга, коллективтиг демниселдиң, коллективтиг күш-ажылдың, бот-бодунга бүгү талалыг дузалажылганың, долгандыр турар чүүлдерге шын салдар көргүзериниң аажы-чаңынга, кижизитпес школа, өөредир, а кижизитпес школа дээрге бистиң совет школа эвестир»—деп, ол бижээн.

Школаның кижизидикчи салдарын күштелдирер, бистиң школавыс амыдыраарынга өөреткен, медерелдиг сагылга-чурумга, кады ажылдап билиринге кижизиткен турарын чедип алыр дугайын башкылардан ол негеп турган.

Чурттуң улус ажыл-агыйының мурнунда турар сорулгалар, массаларны «коллективтиг психологияга» кижизидерин негеп турар деп, Н. К. Крупская айтып чораан. Социализмни тудуп тургузары дээрге чүгле бүдүрүлгениң чепсек-херекселдерин каттыштырары эвес, харын база кижилерни—чаңгыс аай эчис-сорулгалыг, «кады чурттап, ажылдап» билир хөй-ниитичилерни — каттыштырары болур.

Маңаа школа бодунуң салдарын чедирер ужурлуг. Ынчанмыже чүгле чаңгыс өөредилге ажылы сырый каттышкан өөреникчи коллективти тургузуп шыдавас. Өөредилгениң чорудулгазын ниитилелге ажыктыг ажыл-биле, күш ажылы-биле, уран чүүл, оюннар-биле ыяап дүүштүрер чорук найыралдыг коллективти тургузарынга чедирип шыдаар. Ооң-биле кады коллективти организастаары кижилерниң тус-тус сонуургалдарын кызыгаарлавас, харын улам долузу-биле деткиир. Крупская башкылардан уругларның кижи бүрүзүн тус-тузунда өөренип көөрүн, коллективтиң кежигүннеринче тус-тустап кичээнгей салырын, уругларның психологиязын ханызы-биле билирин негеп чораан.

Уруглар коллективиниң айтырыын ажылдап кылбышаан, Н. К. Крупская ол айтырыгны уругларның коммунистиг шимчээшкининиң айтырыы-биле сырый холбаштырып турган. Совет Эвилелинге пионер болгаш комсомол шимчээшкининиң тывылганы ооң ады-биле шуут холбаалыг.

Крупскаяның бодалын ёзугаар алырга, пионер шимчээшкини школаның ажылын ханыладыр, билиглер дээш демиселге кескү рольду ойнаар, пионерлерниң бүгү амыдыралын организастаар ужурлуг.

Крупская школа назыны четпээннерниң кижизидилгезинче улуг кичээнгейни салган. Бодунуң хөй санныг чүүлдеринге, чугааларынга, беседаларынга Н. К. Крупская школа назыны четпээннерни хөй-ниитиниң кижизидерин организастаарының идеяларын хөгжүткен.

Н. К. Крупская улус өөредилгезиниң шылгараңгай ажылдакчызы чораан, совет педагогиканың хөгжүлдези ооң ады-биле холбашкан, ооң педагогика идеяларын өөренмейн тургаш, совет педагогиканың төөгүзүн шинчилээр арга чок.

Лев ГОНЧАРОВ,
Педагогика эртемнериниң
кандидады.
(ПМА).

ХҮНДҮЛЭЭР БИС, ӨӨРЕНИР БИС

Башкы институдунуң студентилери Н. К. Крупскаяны «ынак башкывыс» дижип, ооң башкы ажылынга тураскааткан чогаалдарын бедик күзел-биле, улуг чоргаарал-биле өөренип турар бис.

Н. К. Крупская 1895 чылда Невск заставазының ындында Смоленскиниң улуг-хүн санында өөренир кежээки школазынга башкылап турганын билир болгай бис. Ол үеден эгелээш, Н. К. Крупская коммунистиг кижизидилге дээш башкылал ажылынга тураскааткан хөй-хөй чүүлдерни, чогаалдарны арттырып каан. Тодаргай чижек кылдыр Н. К. Крупскаяның үени болгаш энергияны чөптүг камнап, хуваарының дугайында арга-сүмезиниң практиктиг ажык-дузазын айтыр бодадым.

Энергияны болгаш күштү шын чарыгдаар дизе, чүнү кылырын ол мынчаар сүмелээн:

а) шак-үени шын хуваап билири;

б) ажылга таарымчалыг байдалды тургузары;

в) ном-биле ажылдап чаңчыгары;

г) кичээлге өөренир материалды шын шилип алыры дээш өске-даа.

Ылаңгыя бир-ле дугаар практика эрттирип тургаш, аныяк башкылар кичээлдиң 45 минудун чеп ажыглап шыдавайн баар болгай бис. Бо талазы-биле Н. К. Крупскаядан өөрениири чугула.

Өөреникчилерниң теоретиктиг билиин бүдүрүлгениң, кодээ ажыл-агыйның янзы-бүрү адырлары-биле таныштырып, практика-биле холбаарын кончуг чугула деп, Н. К. Крупская өөредип келген. Шынап-ла школага өөреникчилерниң теоретиктиг билиин практика-биле холбаары чугула. Чижээлээрге, 7 класска черчениени өөредип тура, бир кичээлге стол, сандайның кезектерин айтып, хемчээлин көргүзүп чуруткаш, дараазында кичээлге мастерскаяга ол-ла стол, сандайның хемчээл ёзугаар кылдыртып өөредир болза тергиин эки.

Чоннуң, ылаңгыя аныяктарны кижизидеринге башкының ролюн Н. К. Крупская бедик үнелеп: «Совет башкының ады хүндүлүг ат, бир-тээ мен хоочун башкы болганымда силерге күзээрим болза, кижи бүрүзү башкының херээнге ынакшып, ооң чогаадыкчы ажылын сеткил ханыышкыны-биле ынакшыл, дириг сонуургал-биле көөрүн күзээр мен» деп чугаалаан.

Н. К. Крупскаяның арга-сүмези аныяк башкыларга ажыктыг болурга өөренип, үнелеп турар ужурувус-даа ында.

К. КЫЗЫЛ-ООЛ.
студент.

АНЫЯКТАРНЫҢ ӨӨРЕДИКЧИЗИ

«Мени шагда-ла дүвүредип чоруур айтырыг дугайын силерниң-биле чугаалажыксадым. Комсомолчу кыс кандыг болурул? Долгандыр турар чүүлдерге ооң хамаарылгазы кандыгыл? Салган сорулгаже дорт базарда чүнү кылза чогуурул?» деп мындыг чагааны Надежда Константиновна Крупская Соңгу Кавказ крайдан алган. Канчаар чурттаарының, канчаар демиисежириниң арга-сүмезин айтырган чагааларны ол хөйнү ап турган.

Надежда Константиновнаның ажылдары, ооң чугаалаан чүүлдери, ооң аныяктар-биле харылзаазы чүге ол хире үнелиг, салдарлыг болганыл? Ол үеде билдинмес чүүлдер-ле хөй турган. Ниитилелге ажыктыг, ёзулуг революсчу болур дизе, чүнү кылырыл деп айтырыг оолдар, кыстарны хөлзедип келген.

Коммунистиг мөзү-шынар деп чүл ол? Коммунистиг ниитилелдиң кижизи кандыг болурул? Канчаар өөрензе экил? Профессия шилип алырда чүнү кылырыл? Амыдырал-чуртталгазы, ажыл-ижи өскелерге үлегер-чижек болган, арга-сүмези амыдыралче шын орукту айтып турар кижиден үлегер алыры кымга-даа күзенчиг. В. И. Ленинниң өңнүү болгаш дузалакчызы, Коммунистиг партияның шылгараңгай ажылдакчызы Н. К. Крупская чогум-на шак ындыг кижи болган.

Бистиң партиявыстың үндезинин ол В. И. Ленин-биле кады тургузупкан. Ажылчын аңгының херээ дээш демиселге, ооң тиилелгези дээш херекке, коммунистиг ниитилелди тургузарынга ол бодунуң бүгү амыдыралын, бүгү-ле билиг-мергежилин, чүрээниң чылыг согуушкунун бараан болдурган.

Амыдыралдан өөрениири чугула деп ол өөредип чораан. Н. К. Крупская аныяктарның амыдыралын кезээде хайгаарап, оларның сонуургалын барымдаалаар турган. Комсомолду тургузарынга ол дорт киржилгелиг болган. Аныяктарның коммунистиг кижизидилгезиниң айтырыын ол партийжи ажыл-чорудулгазы-биле сырый холбап чораан. Эртем-билиниң калбаа, марксисчи билиглер-биле ханы чепсегленгени, партия ажылынга байлак дуржулгазы аныяктар-биле ажылга дүлгүүр болган.

Пионер организациязын тургузарынга Надежда Константиновна база киришкен. «Пионерская правда» солунга парлап турган ооң «Пионерлерге чагаалары» бо хүннерге чедир чугула ужур-дузалыг бооп, пионер отрядтарының, дружиналарның ажылынга дузалап турар.

Марксисчи педагогиканың үндезиннерин тургузарын Н. К. Крупская боттандырган. Улус чырыдыышкынының комиссариадынга ажылдап тура, коммунистиг кижизидилгениң айтырыгларын өөренип көрбүшаан турган. Улус чырыдыышкынының баштайгы комиссары А. В. Луначарский Надежда Константиновнаны «Улус чырыдыышкын комиссариадының кол өзээ» деп чугаалап чораан.

Караңгы-дүмбей чурттап чораан чоннуң культуразын бедидери, бижик билбес чорукту узуткаары дээн ышкаш организастыг хемчеглерни чорударынга ооң киржилгези улуг. Ажылчын университеттер, номчулга бажыңнары, театрлар, музейлер болгаш ном үндүрер черлер тургузарынга Надежда Константиновна улуг сагыш салып чораан.

Күш-ажылчы политехниктиг школаны тургузар айтырыгны сонуургап көрбүшаан, аңаа херегл̈ээр программаларны тургузуп, башкыларны белеткээрин өөренип көрүп турган.

Ленинизмни пропагандалаары, революцияның улуг генийиниң дириг овур-хевирин тургузарынга Надежда Константиновнаның ролю улуг. Баштыңчы дугайында ооң ханы болгаш уткалыг сактыышкыннарын сеткил ханыышкын-биле номчуур бис.

Н. К. Крупская дээрге революсчу марксист, коммунист-тир. Ооң бүгү-ле амыдыралы чаа кижини кижизидеринге, коммунизмни тургузар херекке бараан болган.

Л. САЛЧАК.

Баштыңчы-биле кады

Библиотека ажылдакчылары бо юбилейге уткуштур хөй ажыл чорудкан. Н. К. Крупскаяның овур-хевирин, амыдырал-чуртталгазын көргүскен номнарны номчулгаларга калбаа-биле нептереткен. Ооң В. И. Ленин-биле кады чурттап эрткен кадыг-берге оруктарын көргүзүп турар номнары-биле номчукчулар таныышкан.

Надежда Константиновнаның арттырып каан ажылдарында кол чүүл болза, В. И. Ленин дугайында сактыышкыннар болур. Баштыңчының дугайында ол могаг-шылаг чок бижип чораан. 1917 чылдың майда «Солдатская правда» деп солунга «Россияның социал-демократтыг революциязының төөгүзүнден арын» деп чүүлүнге баштыңчының допчу намдарын кысказы-биле бижээн.

«Ленин дугайында сактыышкыннар» деп номунда баштыңчының амыдырал-чуртталгазын, ажыл-херээн кончуг солун кылдыр бижип турар.

«Ленинден өөренир бис» деп чыындыны аныяктарга тураскааткан. Улуг баштыңчының амыдыралының чырыткылыг үлегери аныяк өскенге орук айтыр сылдыс болур.

Н. К. Крупскаяның төрүттүнгенинден бээр 100 чыл оюн таварыштыр Кызылда Крупская аттыг библиотеканың ажылдакчылары пассажирлер АТБ-зинге кежээни эрттирдивис. Тематиктиг кежээге «Н. К. Крупская Ленинниң өңнүү болгаш дузалакчызы» деп илеткелди номчулга залының эргелекчизи В. Н. Нечаева кылган. Надежда Константиновнаның дугайында литература допчулалын методист Т. Маргыы кылган.

Кежээге Крупская дугайында кинону база көргүскен. Культура министерствозу-биле кады бистиң эрттирген бо кежээвис ниитизи-биле организастыг болган. Пассажирлер АТБ-зиниң херээженнер чөвүлели маңаа идепкейлиг киришкен.

М. ОЮН,
библиотекарь.

БАШКЫЛАРНЫҢ БАШКЫЗЫ

Николай Алексеевич ДЕМИН чурттуң школаларынга 40 чыл ажылдап келген. Н. К. Крупская-биле ол каш катап ужурашкан болгаш ону башкым деп санап чоруур. Ужуражылгалар дугайында, ооң чүүлүн моон адаанда парлаан.

Надежда Константиновна Крупскаяны 1925 чылда Башкыларның бирги Бүгү-эвилел съездизинге көрген мен. Январьның соок хүннериниң бирээзинде Псков делегациязы Москвага чедип келген.

Дириг Ленин дугайында хөй-ле чүүлдерни билип алыксаан бис. Надежда Константиновна Крупская Ильич дугайын эң хөйнү билир турган.

...Съезд залынче ол эскет чок кирип келген. Сцепаның бир-ле караңгы черинден чуруктардан таныырывыс овур-хевир үнүп келген: кара платьелиг, аксымаар куу арынныг, бажының дүгүн бөдүүн дырап алган кижи болду. Зал адыш часкай берген, Надежда Константиновна сүрээдевишаан, столга дүрген-не олурупкан.

Демдеглел дептериңден саазын ап алгаш, Псков делегациязы аңаа ужуражыксап турарын Надежда Константиновнага бижидим. Удаваанда харыы чедип келген. «Съездиге илеткел кылган соонда, силерниң-биле ужуражырывысты дугуржуп алыр бис Н. Крупская».

Залда олурганнарның адыш часкаашкыннарындан ол чугаазын үрде эгелевейн турган. Съездиге кымны-даа ынчаар уткуваан. Аңаа хөй кижи чүве чугаалап саналдаан. Ынчалза-даа Н. К. Крупскаяның саналын чыылганнар улуг сонуургал-биле дыңнаан. Ооң сөстери сагыш-сеткилди доюлдуруп, кижиниң угаанынга кезээде артып каар. Надежда Константиновнаның саналын дыңнап тура, 1924 чылдың январь 26-да Советтерниң II Бүгү-эвилел съездизиниң кажыдалдыг хуралынга чугаазын сактып келдим. Бир эвес херээжен кижиниң эрес чоруунуң болгаш херээжен кижиниң сагыш-сеткилиниң чаражының классиктиг чижээн дилээр болза, Владимир Ильич Ленинниң мөчээн соонда Крупскаяның чугаалаан чугаазы ол болур.

Съездиге чүве чугаалаан соонда, чапсарда Надежда Константиновна Чырыдыышкынның улус комиссариадынга бистиң делегациявысты хүлээп алган.

—Чазык чаагай кижи болду. Ол бисти бодунуң чоок өңнүктери болгаш эштери дег хүлээп алган. Ынчангаш ооң-биле чугаалажыры белен болган.

Чон-биле, чурттакчылар-биле канчаар харылзажып турарывысты ол сонуургаан. Шуптувус чер-чер Советтериниң депутаттары бис дээривиске, Надежда Константиновна дыка өөрээн. Башкының хөй-ниити ажылының дугайын сонуургаан. Школага үргүлчү кээп турар херээжен чон дугайын база айтырып турган.

Чон ортузунга чорудуп турарывыс лекция, беседаның темазынга доктааган. Школаның 2 башкызы сөөлгү ийи чылда 150 кижини бижикке халас өөреткен деп чугаалаарывыска, Надежда Константиновнаның арнын өөрүшкү бүргей алы берген. Демдеглел дептеринге бир-ле чүве бижий тыртып алган. Ооң соонда бир ай болганда Псков губонодан хөй номнуг библиотеканы алган бис. Крупскаяның айтыышкыны-биле ону бисче чоруткан болду.

Ийи чыл эрткенде Н. К. Крупскаяның кабинединге база катап чораан мен. Баштайгы «Үжүглел» дугайында тезистерни илеткедим. Мен—аңаа-ла көдээ башкы кижи Бүгү-россия конференциязынга Чырыдыышкынның улус комиссариадының шак ынчаар илеткелчизи болгаш үжүглел талазы-биле секциязын удуртукчузу апарган мен. Надежда Константиновна мээң илеткелимни номчаан болгаш беседа кылыр дээш мени келдирткен. Надежда Константиновна педагогика айтырыгларынга хөй чылда ажылдаан дээрзин билир турган болгаш «Улус өөредилгези болгаш демократия» деп ооң номун номчаан кижи мен, ынчалза-даа үжүглел болгаш бижик өөредилгезиниң аргаларының дугайында ооң эртем-педагогиктиг сонуургалдарындан дашкаар ышкаш сагындырар ындыг тускай айтырыгга безин Надежда Константиновнаның билииниң ханызы мени кайгаткан.

Чээрби чылдарда Москваның сураглыг методизи И. Н. Шапошников өөредилгеге ыяап-ла дузалал материалы бооп турган Үжүглелди эргежок чугула эвес деп санааш, бижик өөредилгезиниң үжүглел чок системазын саналдап үндүрген. Мен бодумнун тезистеримге болгаш бижимели ам Надежда Константиновнаның мурнунда чыдар илеткелимге өөредилгениң үжүглелдиг системазынга база удур чугаалап, ынчалза-даа чемелээшкиннерден болгаш чаа дилээшкиннерниң хожудап калганындан кончуг коргуп турган мен. Ынчанмыже Надежда Константиновна мээң-биле беседазын менээ чогум-на шак ол берге айтырыгдан эгелээн. Ол мындыг хевирлиг чугаалаан: «Бистер өөредилгениң болдунар-ла чаа оруктарын дилээр чоруктарга дузалап турар бис, ынчалза-даа чаа чүүл-ле болганын, бо чүгле чаа чүүл-дүр дээш шагда-ла хынаттынган өске аргалардан артык кылдыр көрүп шыдавас бис, артык кылдыр көрбес ужурлуг-даа бис. Бүдүн сөстерниң методун дүрүмчүдери болгаш үжүглелден ойталаар чорук эге класстарның башкыларының угаанынга аңгадаашкынны өөскүдер, бистер бижик өөредилгезиниң херек кырынга эки түңнелдерни берип турган техниказын оларның шиңгээдип алыр аргазын чок кылып каар бис деп силерниң бадыткалыңар шын. Бис школага, бижик өөредилгезиниң эң чугула болгаш берге херээнге кайы хире хора чедирер-дир бис, бодап-даа көрүнер даан: үжүглелден ойталаар болзувусса уругларны хөөн калзыптар бис—ол дээрге оларның амыдыралында баштайгы ном ышкажыгай, олар олче сундугуп, школага кирериниң ырак мурнунда-ла ооң дугайын күзеп чоруурлар болгай. Бодалды мен тезистеримде каксы киирген, а Надежда Константиновна ону дораан-на тура чогуур черинче чиге салып киирипкен мындыг ышкажыл.

Меңээ хамаарыштыр Надежда Константиновнаның эптиг эвилең аяның база кончуг үнелээн мен: чалаттынган педагог кижиниң уран-мергени-биле ол меңээ дузалаан, мени деткээн болгаш сагыжым оожургаткан. Ындыг башкылыг өөренир болза кончуг-ла эки! А ол башкыдан чурттуң бүгү башкылары өөренип чораан. Оон өөренип ап, аңаа ынак чорааннар.

Надежда Константиновна-биле мен каш-даа удаа ужурашкан мен. Мээң амыдыралымның улуг кезии эрте бергенде, бистен Надежда Константиновна шагда-ла чарылганда, мен ол ужуражыышкыннарны сактып келгеш, ооң бодалы-биле мээң бодалымның дөмей болганы меңээ улуг аас-кежик деп билип турар мен. Мээң мурнумга чаа делегей—ниитилелге бедии-биле бараан болурунуң делегейи, революстуг үүрге-хүлээлгениң үнезин билирлерниң делегейи ажыттынган.

Идея талазы-биле өндүр-бедии, үзел-бодалдың болгаш этиканың айтырыгларынга чайгылыш чогу болгаш дужуп бербези, бодалга болгаш хуу аажы-чаңга ылаптыг шынчызы, ёзулуг гуманизм чонга, революстуг хүлээлгеге эң ханы бердингени, сагыш бодалының чырык чаагайы, амыдырал хевиринге биче сеткилдии, бодундан негээчели, амыдыралды эскерип биле шаап алырының ленинзиг калбаа—пролетаржы революсчунуң, ленинчи гвардияның демиселчизиниң бо бүгү шынарлары Надежда Константиновнаның бодунда эң-не арыг-чаагайы-биле сиңниккен.

Николай ДЕМИН,
РСФСР-ниң школаларының
алдарлыг башкызы.

Чурукчу Н. Н. ЖУКОВТУҢ «ДОШ БАДЫ БАРГАН» деп чуруу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

БӨГҮН ДЕЛЕГЕЙДЕ ·даштыкы информациялар·болуушкуннар

Революсчу шимчээшкинниң күчүлүг чепсээ

БЕЙРУТ. (СЭТА). «Төөгүде эң баштайгы социалистиг күрүнениң үндезилекчизи, Маркстың өлүм чок өөредииниң шылгараңгай уламчылакчызы Ленинниң адын билбес кижи делегейде чок» — деп, ливан «Аль-Ахбар» солун бижээн. Солун ажылчы чоннарның баштыңчызы болгаш башкызы В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурунга тускай булуңну берген. «Делегейниң коммунистиг, ажылчын болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкининиң күчүлүг чепсээ ленинизм.

Ам Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы революстуг эң улуг диржулганы чедип алган. Ол диржулганы болгаш Ленинниң өөредиин депшилгелиг бүгү кижи төрелгетен удуртулга болдуруп турар. Улуг Ленинниң идеялары, коммунизмниң идеялары бистиң үевистиң кол шимчедикчи, тургузукчу күжү болу берген»—деп, солун айыткан.

◆

ИНДИЯНЫҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНДА

ДЕЛИ. (СЭТА). Индияның Коммунистиг партиязының Төп Күүсекчи Комитединиң хуралын март 5-тен 7-ге чедир эрттирер деп шиитпир үнген. Пресс траст оф Индиа, агентилел ону дыңнаткан.

ИКП-ниң национал Чөвүлелиниң хуралын Делиге апрель 14-те эрттирер деп төлевилээн. Национал Чөвүлел В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурунга тураскааткан ажылдарга ИКП-ниң киржилгезин чугаалажыр.

Никсон Барыын Европаже чорупкан

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тың президентизи Никсон февраль 23-те Барыын Европаже чорупкан. Бельгия, Англия, ГФР, Италия биле Франция—беш чурттуң чазактар баштыңнары-биле ол беш хүн дургузунда ужуражыр.

Барыын Европаның беш чуртунуң найысылалдарынга чугаалажыышкыннар эрттирер мен, аңаа Чөөн, Барыын талаларның аразынга келир үениң харылзааларынче, Чоокку Чөөн чүкке хамаарыштыр чогумчалыг шиитпир үндүрериниң аргазын тыварынче, НАТО-ну сегидеринче болгаш делегейниң садыг, валюта айтырыгларынче кол кичээңгей салдынган турар деп, Вашингтондан үнүптер деп тургаш, Никсон корреспондентилерге медеглээн.

Никсоннуң Барыын Европага чоруур үезинде ону күрүне секретары Роджерс болгаш президентиниң национал айыыл чок чорук айтырыгларының талазы-биле тускай дузалакчызы Киссингер үдээр.

◆

БАШКЫЛАРНЫ АЖЫЛДАН ҮНДҮРҮП ТУРАР

ЛОНДОН. (СЭТА). Дээди өөредилге черлериниң хосталганың идеяларын пропагандалап турар башкыларын истеп сүрер кампанияны грек шериг хунтазы үргүлчүлеп турар. «Гардиан» солуннуң бижээни-биле алырга, Грецияга «полковниктерниң ёзу-чурумун» тургускан үеден бээр чурттуң университеттеринден 150 ажыг башкыларны үндүрген.

* * *

Грецияның фашистиг шериг чагыргазы чуртту шериг-полицейжи күш-биле чазып турар. «Кара полковниктер» грек демократтарга удур хыдыкчы, дерзии үүлгедиглер кылырын күштелдирген.

(Солуннардан).

— Акропольдуң шагда-ла үрелип калганынга хомудаардыр мен. Рейхстагты өрттеткен дугайында шиидилге ышкаш, кончуг улуг херек үзүп шиидер аргалыг тургай эртик бис.

«Ойленшпигель» журналдан (ГДР) алган шоодуглуг чурук.

* * *

Азия, Африка чурттарында

Сессия доозулган

АДДИС-АБЕБА. (СЭТА). Африканың чаңгыс эп организациязының министрлер чөвүлелиниң 12-ги сессиязы Эфиопияның найысылалынга доозулган. Африк 39 күрүнениң төлээлери Африк чаңгыс эп организациязының болгаш Африканың амгы үеде байдалының айтырыгларын алды хүн дургузунда чугаалажып келген. Төлээлерниң, парлалга тайылбырлакчылары биле журналистерниң чаңгыс даай үнелээнин ёзугаар алырга, сессия чедиишкинниг болган.

Африканың министрлери Африк чаңгыс эп организациязының секретариадының, Хосталга комитединиң, хайгаарал, тайбынчыдылга, арбитраж комиссиязының 1969—1970 чылдарда бюджедин чугаалашкаш бадылаан, бо чылын Алжирге культураның баштайгы бүгү-африк фестивалын эрттиреринге чарыгдаар хөреңгини үндүрүп берген.

Африк чаңгыс эп организациязының дескеннер дугайында дугуржулга төлевилелин база бадылаан, ону АЧО-нуң улуг хуралынга бадыладыры-биле киирер.

Диптиң политиктиг айтырыгларынче улуг кичээңгей салдынган. Министрлер Хосталга комитединиң илеткелин болгаш ээлелде, сөөк ылгаар дорамчылалда турар девискээрлерниң байдалының дугайында илеткелди чүүлдүг деп санаан. Ол илеткелдерниң талазы-биле хүлээп алдынган саналдарда Африканың мурнуу талазында расизм, апартеид политиказының күштелгенин демдеглээн.

Родезияның африк чонундан чажырып, Ян Смиттиң ёзу-чуруму-биле Англияның чазааның дугуржулга чарып алыр деп оралдажып турарын сессия буруу шапкан болгаш ол чуртка хоойлу ёзугаар чөптүг ёзу-чурумну чүгле чепсектиг демисел-биле тургускан туруп болур деп бүзүрелдиин илереткен. Сөөкязы ылгаар дорамчылакчылардан Зимбабвениң улузун хостаарының херээнче улуг күжениишкинни салырынче министрлер африк чурттарны кыйгырган.

Сессия АКШ-тың чазааның Мурнуу-Африка Республика-биле агаар-харылзаа аргыжылгазын тургузуп алганын буруу шапкан болгаш Форстерниң ёзу-чуруму-биле чарган дугуржулгазын күш чок болдурарын АКШ-тан негээн.

Министрлер Преторияның, Лиссабоннуң болгаш Солсбериниң шериг-политиктиг эвилел тургузуп алганын буруу шапкан болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкиннерге дуза чедирер күжениишкиннерин каттыштырарынче Африк чаңгыс эп организациязының бүгү кежигүннерин кыйгырган.

Министрлер 1968 чылдың сентябрьда Африк чаңгыс эп организациязының улуг хуралынга хүлээп алдынган, Чоокку Чөөн чүкте байдал дугайында айтырыгның талазы-биле шиитпирге африк чурттарның шынчызын бадыткаан декларация үндүрген. Ында Каттышкан Араб Республиказа деткимче илергейлеттинген болгаш ээлеткен бүгү араб девискээрлерден даштыкы чурттарның шериглерин үндүрерин негээн.

Аныяктарның эп-сеткил каттыштырылгазы

БУДАПЕШТ. (СЭТА). Бүгү делегейниң чүүл-бүрү политиктиг үзелдерлиг он-он миллион оолдар, кыстарын каттыштырып турар ийи чүс ажыг аныяктар, студентилер организациялары вьетнам улустуң тиилелгези дээш демиселге туржур бүгү делегей кампаниязынга киришкен деп, ол кампанияның бир чыл оюнга хамаарыштыр Демократтыг аныяктарның Бүгү делегей федерациязының бюрозунуң медеглелинде дыңнаткан. Вьетнам улус улуг тиилелгени чедип алган, ВДР-ге удур бомбалаашкыннарын, өске-даа дайын үүлгедиглерин соксадырынче, Мурнуу Вьетнамны хостаарының национал фронтузунуң төлээлекчилери-биле Парижке чугаалажыышкыннар эрттиреринче АКШ-ты албадаан деп, ДАБФ-ниң бюрозу айыткан.

Хосталга, хамаарышпас догуннаар эргешөлээ, бүдүн девискээрлиг турары дээш вьетнам улустуң хөй каража, качыгдалдарга таваржып келген демиселиниң, аңаа социалистиг чурттарның, бүгү делегейниң демократтыг, депшилгелиг, тайбыңга ынак күштериниң чогумчалыг дузаламчызының түңнели ол тиилелге болган деп, медеглелде демдеглээн.

Түрлүнга чедир тиилээрин чедип алыры дээш вьетнам улустуң, аныяктарның демиселинге дуза чедирерин күштелдирери эргежок чугула. Ол кампанияның эгелээн соонда бир чыл болганда ынчалдыр санап тур бис деп, медеглелде чугаалаан.

„Чаңгыс базым-даа аткаарлавас, бурунгаарлаар!“

Чон бүрүзүнүң төөгүзүнде ооң чорудуушкунун өскертир азы шапкынчыдар эргилделиг үелер бар болгулаар. Чехословакияга ындыг эргилделиг үениң бирээзи 1948 чылдың февральда революстуг болуушкуннар болган. Ынчаарда чехословак ажылчы чоннар реакцияны ашкан тиилелгени, республиканга социализм тургузарынга орукту аштап арыглаар тиилелгени чедип алган.

Ол болза душкүүрлүг үе болган. Делегей реакциязынга даянган буржуазия улусчу-демократтыг тургузугну дүжүрер сорулга-биле контрреволюстуг сүлчээни 1948 чылдың эгезинден бээр белеткээн турган.

Февральдың ийиги чартыында болуушкуннар шыңгыыраан. 1948 чылдың февральда чурттуң салым-чолун шиитпирлээн беш хүннерниң дугайын бөгүн сагынмышаан, улусчу милицияның кежигүннери, «ЧКД-сланы» машина тудуушкун заводунуң ажылчыннары Адольф Нойман, Ярослав Калек, Карел Горачек, Эденек Лонек, Вацлав Врзонь, Индржих Железнов, Ярослав Розикранц, Иозеф Комеда олар чугаалады лар:

Буржуаз партияларының төлээлекчилери 12 министрлерниң албандан дүшкен дугайында медээ февраль 20-де чуртка чаңнык ышкаш тарай берген. Чазак кризизин болдурган реаксылыг буржуазия боттарынга ажыктыг эвес Клемент Готвальдыны чазактан чайладырын болгаш чуртту капитализмниң тамызынче эргилдир чазакты коммунистер чокка тургузарын кордаан.

Демократтыг чаалап алыышкыннарга кыжанган айыыл бүгү чуртка диргелген. Чон реакцияның планнарын болгаш буржуаз тургузугну катап тургузарын заавок киленнээшкин-биле буруу шаап, хүлээвээн. ЧКП-ның кыйгырыын ёзугаар национал фронтунуң бүгү чуртка тургускан хөделиишкин комитеттери болгаш улусчу милицияның отрядтары революцияның чаалап алыышкыннарын камгалаары-биле демисежип үнген. Каш-ла хүннерниң дургузунда он-он муң ажылчыннар чепсегленген. Чехословакияның төөгүзүнде ажылчын аңгы эң-не баштай боо-чепсекти холга ап, улусчу-демократтыг чаалап алыышкыннарны болгаш Совет Эвилели-биле найыралды камгалаары-биле дүвүрээзиниң бирги медээзин ёзугаар көдүрлүп үнеринге белен турган.

Сүлчээчи министрлерниң албандан дүшкенин хүлээп алыр, национал фронтунуң программазын амыдыралга боттандырар дээш коммунистер-биле кады ажылдажылганы чорударынга белен демократтыг төлээлекчилерни чазакка киирер, национал фронтудан реаксычы идегеттерни үндүр сывырар деп, Клемент Готвальдының саналын он-он муң ажылчы чоннар деткээн.

«Кым кымны? деп айтырыг беш дүн, хүнде шиитпирлеттинип келген чүве болгай деп Ярослав Калек чугаалады. Ол аңгы тулчуушкунунга онза харысалга ажылчын аңгыга болгаш ЧКП-ның чепсектиг отряды—ажылчыннар милициязынга онаашкан. Ол хүннерде бис чүгле республиканың салым-чолунуң дугайын бодап, шыңгыы байдалга чурттап турган бис. Хүндүс ажылдаар, а кежээ ажылчыннар милициязының составынга туруп алгаш, бүдүрүлгелер, вокзалдар, телеграф, почта, радио станциязын камгалаар. Улусчу милицияның кежигүннериниң чартык кезии Прагага албан эрттирип турган. Совет Эвилели, ооң армиязы бистиң-биле кады болгай деп чүвени медерел билир чорук бистиң тиилээривиске бүзүрелди улам хайныктырган.

Февраль 25-тиң хүнүн сактып чоруур мен деп, Адольф Нойман ооң дараазында үргүлчүлеп чугаалады. Ол хүн кежээ Вацлав шөлүн чыскаалчылар болгаш ажылчыннар милициязының отрядтары дола берген. К. Готвальд чүве чугаалаан. Чазак кризизи узуткаттынган. Реакция аштырыышкынга таварышкан. Национал фронтунуң чаа чазаан тургускан болгаш ону Клемент Готвальд база катап баштаан. Аңаа чыылган чүс муң кижилер ол медээни диңмиттиг адыш часкаашкыны болгаш чүүлдүгзүнүүшкүнүң йөрээлдер салыышкыны-биле уткаан.

Чазак кризизин ынчаар шиитпирлээнин каш хонганда парламент чүүлдүг деп санаан.

Ол үеден бээр Чехословакия хөгжүлдениң улуг оруун эрткен. Ол орук социалистиг тургузуушкуннуң бүгү адырларынга улустуң кайгамчык тиилелгелери-биле демдеглеттинген. Амгы Чехословакия дээрге, бедик сайзыраңгай индустриалдыг чурт-тур.

Чехословакия чоннуң кижи санынга онааштыр үлетпүр продукциязының хемчээлиниң талазы-биле делегейде бирги черлерниң бирээзин ээлеп турар. Улусчу эрге-чагырганың чылдарының дургузунда үлетпүр бүдүрүлгеге беш ажыг катап көвүдээнин, национал орулга үш катап өскенин чугаалаарга-ла четчир. Кодээ ажыл-агыйының нийти бүдүрүлгези ийи ажыг катап көвүдээн. Быжыг экономиктиг бааза чоннуң амыдырал деңнелин доктаамал өстүрерин хандырып турар. Социалистиг күрүне социал кол айтырыгларны шиитпирлээн: чонну ажыл-биле бүрүн хандырган, медицинаның халас дузаламчызын, халас өөредилгени, социал хандырылганы, төлевирлиг шөлээни боттандырган. Боттуг ажыл төлевири доктаамал көвүдеп турар.

Тайбыңга ынакшылдыг даштыкы политика, социалистиг тургузуушкунга чедип алган чедиишкиннер социалистиг чурттарның дем каттыштырылгазынга болгаш делегейге төлептиг черни ээлээрин Чехословакияга хандырып берген. ЧССР социалистиг күрүнелер-биле сырый кады ажылдажылганы чорудуп, Бот-бодунга Экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң ажылының хевирлерин болгаш арга-методтарын сайзыраңгайжыдарынга салыышкынын киирип турар. ЧССР социалистиг чурттарның камгалал системазында — тайбыңның камгалалында турар Варшава Керээзинде бактааган.

Совет Эвилели биле Чехословакияның кады ажылдажылгазы амыдыралдың бүгү адырларының барык шуптузун хаара туткан. Чижээ, Чехословакияның даштыкы садыг саарылгазының үштүң ийи кезии Совет Эвилелиниң үлүүнге онаажып турар. ЧССР Совет Эвилелиниң даштыкы садыында ийиги черни (ГДР-ниң соонда) ээлеп турар.

Эрткен чылдың эгезинде Чехословакияга контрреволюстуг күштер Барыын талакыда империалистиг бөлүктер-биле холбажып алгаш, улустуң социалистиг чаалап алыышкыннарын узуткаарынче угланган идепкейлиг ажылын калбарткан. Эрткен үеде ниитилелдиң амыдыралынга болдурган четпестерни болгаш алдагдалдарны ажыглавышаан, контрреволюцияның күштери хөгжүлдениң социалистиг оруундан чуртту тайзырын оралдашкан. 1968 чылдың августа социалистиг чурттарның акы-дуңма, интернационалчы дузаламчызы болза, 1948 чылдың февральда аштырганы дээш өжээн негээрин оралдашкан күштерге ойтур шавыышкынны бээр талазы-биле ЧКП-ге болгаш чехословак ажылчы чоннарга дузалаан. Ындыг болза-даа болуушкуннар хөгжүлдезиниң көргүзүп турары-биле алырга, ол күштер боттарының антисоциалистиг бодалдарындан ойталаваан.

Ажык демиселге тиилелгени чедип алырынга кордал чок болган ол күштер массаларны төөредир, чоннуң ортузунга коргуп-сүрттээр болгаш бүзүрел чок чорукту нептередир, социалистиг чаалап алыышкыннарның тендиш дивезинге, республиканың чечектелиишкинин хандырарынга ЧКП-ның болгаш социалистиг күрүнениң аргалыынга бүзүрелди чок болдурар сорулга-биле янзы-бүрү чөңгээлерни болгаш кампанияларны организастап турар.

Социализм тургузуушкунунуң идеязынга, пролетаржы интернационализмниң, Совет Эвилели-биле болгаш социалистиг өске-даа чурттар-биле найыралдың принциптеринге шынчы коммунистер, ажылчы чоннар «антисоциалистиг күштерниң планнары боттанмас!» деп база катап медеглеп турар. 1948 чылдың февральда Клемент Готвальдының салганы «Чаңгыс-даа базым аткаарлавас, бурунгаарлаар!» деп лозуң бо хүннерде-даа чугула болуп артпышаан.

«Чаңгыс-даа базым аткаарлавас, бурунгаарлаар!» деп, «ЧКД-сланы» заводтуң улусчу милициязының отрядының кежигүннери чугаалап турар, бүгү Чехословакияда муң-муң коммунистер, партия кежигүнү эвестер отрядтың кежигүннери-биле кады ол лозуңну катаптап турар.

«1948 чылдың февральда улусчу-демократтыг чаалап алыышкыннарны камгалап алган бис. Бөгүн-даа партияның чепсектиг күжү болур бистер бир дугаар кыйгырыгны ёзугаар социализмниң чаалап алыышкыннарын камгалаарынга, ЧКП-ге баштаткан ажылчын аңгының эрге-чагыргазын камгалаарынга, Совет Эвилели-биле болгаш социалистиг чурттар-биле найыралды камгалаарынга белен бис» деп, «ЧКД-сланы» заводтуң ажылчыннары чугаалап турар. Чоннуң хөй нуруузунуң ол шиитпирлиг чоруун ЧКП-ның болгаш чехословак күрүнениң удуртукчу ажылдакчылары каш удаа илергейлеп келген.

Прага.

Т. МАРТЫНОВА,
СЭТА-ның корреспондентизи.

Болгар улуска кыйгырыг

СОФИЯ. (СЭТА). Болгар Коммунистиг партияның Төп Комитеди, Чер ажылының улусчу болгар эвилелиниң доктаамал хуралы, Ада-чурт фронтузунуң национал Чөвүлели, Профэвилелдерниң Төп Чөвүлели, Аныяктарның коммунистиг димитровчу эвилелиниң Төп Комитеди сентябрь 9-туң социалистиг революциязының 25 чыл оюнга таварыштыр болгар улуска кыйгырыг үндүрген деп, БТА агентилел дыңнаткан.

1944 чылдың сентябрь 9-та болгар улус фашистиг хаан диктатуразын Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле, Совет Армияның шиитпирлиг дуза чедиргениниң ачызында дүжүргеш, бодунуң улус-демократтыг эрге-чагыргазын тургускан. Ол тураскаалдыг хүнден бээр чээрби беш чыл эрткен. Бистиң бурунгудан бээр догунпап келген чуртувустуң он үш чүс чыл дургузунда төөгүзүнге чаа үе эгелээн. Болгария ыяш андазынныг чурт чорааныдан үлетпүрлүг күрүне болу берген.

Ам бистиң социалистиг үлетпүрүвүстүң он хүн дургузунда бүдүрүп турар байлаа бүгү 1939 чылдың дургузунда бүдүргени хире. Кодээ ажыл-агыйының нийти продукциязы ийи катап көвүдээн деп, кыйгырыгда демдеглээн.

Болгар улус фашизмге, капитализмге удур шыңгыы демисел үезинде бодунга таварышкан аар-берге когаралдарны кажан-даа утпас, Болгарияны хостаары дээш боттарының амы-тынын берген Совет Армияның дайынчыларын кажан-даа утпас.

Бистиң чедип алган бүгү чедиишкиннеривис болгар Коммунистиг партияның адыбиле болгаш ажыл-чорудулгазы-биле холбашкан. Ам ол партия улустуң ниитизи-биле хүлээп көрдүнген удуртукчузу, бистиң ниитилеливистиң политиктиг кол күжү, социалистиг Болгарияның чырык чаагай келир үелиниң магадылалы болуп турар деп, кыйгырыгда айыткан.

Болгарияның социализм оруу-биле хөгжүүрүнүң чайгылыш чок үндезини чалбыыштыг болгаш быжыг болгар-совет найырал болуп турар.

Болгария делегейниң социалистиг дем каттыштырылгазының чарылбас кезээ. Социалистиг чурттар-биле акы-дуңма найыралывысты ылап болгаш чайгылыш чок быжыглап турар бис. Варшава Керээзин быжыглап келген болгаш быжыглаар бис деп, кыйгырыгда оон ыңай чугаалаан.

Империализмге болгаш делегей реакциязынга шудургу ойтур шавыышкынны Болгария моон соңгаар-даа Совет Эвилели болгаш социалистиг өске-даа чурттар-биле база сырый найыралдыы-биле, бүгү делегейниң тайбыңга ынак бүгү күштери-биле дем каттыштырып тургаш бээр, оларның дайынзырак планнарын чылча шавар деп, медеглелде түңнел кылдыр чугаалаан.

ЮГОСЛАВИЯ. Адриатик далайның бүгү югослав эриин дургаар эрткен автомобиль оруунуң Подгора чанында көвүрүү.

ТАНЮГ-СЭТА-ның фотозу.

КНО-нуң шиитпиринге чөрүштүр

КАИР. (СЭТА). Израиль дайынзырактар араб чурттар-биле аткылажыышкынны соксаткан дугайында дугуржулганы база катап үрээн. Шүүргедекчи самолёттарга үдеткен израиль бомбалакчы самолёттар сирий девискээрде хамааты объектилерни бомбалаарын оралдашкан.

МЕН агентилелдиң корреспондентизиниң Дамаскыдан дамчытканы-биле алырга, сирий армияның төлээлекчизиниң дыңнатканы болза, САР-ның зенит артиллериязы болгаш шериг-агаар күштериниң самолёттары дайзынның шургуп кирген самолёттарын доза шапкан. Агаарга ийи шакта үргүлчүлээн тулчуушкуннуң түңнелинде үш израиль самолётту дүжүр аткан. Сирий ужар чүүл ийи шүүргедекчи самолёдун ышкынган. Дамаскының делегей аэропорту болгаш чурттуң өске-даа аэропорттары хагдынган.

Израильдиң чөңгээзи Чоокчу Чөөн чүктүң районунга байдалды улам ыңай чидиглендиреринче иледе угланган. Бейрут аэропортунче израиль дайынзырактарның халдааныының соонда КНО-нуң Айыыл чок чорук Чөвүлели израиль дайынзырактарның чөңгээлиг үүлгедиин буруу шапкан резолюцияны эрткен чылдың декабрь 31-де хүлээп алган. «Бир эвес ындыг янзылыг үүлгедигни катаптаар болза, Чөвүлел бодунуң шиитпирлерин боттандырары-биле моон соңгаарты базымнарны көөр ужурлуг» деп, Айыыл чок чорук Чөвүлели баш бурунгаар сагындырган турган.

Угаан-сарыылдыг болур чорукче делегейниң хөй-ниитизиниң кыйгырыын Израиль ажыы-биле тооп көрбезин үргүлчүлеп турар.

ПАТРИОТТАРНЫҢ ЧЕДИИШКИННЕРИ

ХАНОЙ. (СЭТА). Мурнуу Вьетнамдан кээп турар медээлерни ёзугаар алырга, февраль 22-ден 23-че дүне Сайгонга, Данангка, Гуэге болгаш Мурнуу Вьетнамның өске-даа хоорайларынга, можуларынга мурнуу-вьетнам патриоттар америк-сайгон шериглериниң туруштарын аталап, боолаан.

Патриоттар дайзынның шериг баазаларынга, складтарынга, аэродромунга согуушкун таварыштырган.

«Мурнуу таланың армиязы биле улузунуң дайынчы чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алганы маадыр Мурнуу таланың армиязының, улузунуң маадыр-шудургузунуң, чайгылыш чок туруштуунуң, турасоруунуң, шиитпирлиг демиселиниң чайыннанчак чедиишкини болган. Мурнуу таланың армиязы биле улузу дайзынга улам күчүлүг согуушкуннарны таварыштырып, Мурнуу талада чуртташтарның, дайынчыларның бүгү-нити шавар халдаашкын, тура халыышкын кылыры бүзүрелдиг, ылап хөгжүп турар деп чүвени фронтуда өскерлиишкиннер херечилээн»— деп, «Куан дой нян дан» солун бижээн.

ЫЯШ АЖЫЛ-АГЫЙЖЫЛАР ЧӨВҮЛЕШКЕН

Тыва АССР-ниң ыяш ажыл-агый ажылдакчыларының партия-ажыл-агый активиниң чөвүлел хуралы чоокта чаа болуп, аңаа эрткен чылда кылдынган ажылды түңневи шаан, бешки чылдың дөрткү чылында кылыр ажылдарны тодаргайы-биле чугаалажып көрген. Хуралга ыяш ажыл-агый черлериниң директорлары, кол бухгалтерлери, экономистери, арга-ыяш камгалал албанының инженерлери, бүдүрүлге талазы-биле мурнакчылар киришкен.

Бистиң республикада арга-ыяш сес миллион гектар хире черни ээлеп турар. Ону канчаар камгалаарының, бо талазы-биле ажыл-агыйны канчаар организастаарының дугайында аңаа чугаалажып, эрткен чылда кылдынган ажылдарын тодаргай түңнеп көргеш, колдуунда шиитпирлеттинмээн айтырыгларже, келир үениң сорулгаларынче кол кичээңгейни чөвүлел хуралга салган.

Ынчангаш ыяш ажыл-агыйында көскү чедиишкиннер-биле чергелештир улуг четпестерниң барын хуралдың киржикчилери демдеглээн. Каа-Хемниң, Балгазынның, Туранның, Тожунуң ыяш ажыл-агый черлери ажылдарының чамдык хевирлериниң талазы-биле планны күүсетпээн. Ылаңгыя Балгазында болгаш Каа-Хемде ажыл-агыйлар чылды оттүр дең эвес ажылдап келген. Ооң кол чылдагааны организастыг ажылдың кошкаанда, кадр-биле ажылдың багайында.

Чонга херек бараан бараанның бүдүрер талазы-биле план акша түңнүнүң талазы-биле ажыр күүсеттинзе-даа, ассортимент талазы-биле күүсеттинмээн, бүдүрүп турар продукцияның шынары ам-даа куду. Маңаа хамыктың мурнунда Тес-Хемниң, Каа-Хемниң, Туранның болгаш Балгазынның ыяш ажыл-агыйлары хамааржыр. Бо база-ла республиканың ыяш ажыл-агый чериниң болгаш тус-тус ыяш ажыл-агыйларның удуртукчуларының, тускай эртемниглериниң талазындан контрольдуң чогундан болгулап турар.

Бо чылдың январь, февраль айларының ажылдарының түңнелиниден ап көөрге, чамдык ажыл-агый черлери кышка багай белеткенгеп. Ажылды айлар, кварталдар аайы-биле дески чорутпас таварылгалар хөй. Айның эгезинде ажылды шуудатпайн баргаш, план күүселдезин үстүр чыгап келирге, ооң ийиги чартыында штурмнап кирер чүүлдер ам-даа бар.

Ыяш ажыл-агый черлери тудуга кезер ыяшты чогуур дээн черинге айтып бербейн, ыяшты чиигибиле кезип ап болур черге айтып бериптер чорук көвей. Оон түңнелинде республиканың ылаңгыя төп болгаш барыын талакы районнарында бараанныг ыяш белеткээри таарымчалыг черлерде барык бүрүнү-биле кестинип калган. Ынчангаш ол районнарга ынчаар ыяш белеткээрин бо 1969 чылда улуу-биле кызырар дээр дугайында Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын күүседирин чедип алыр ужурлуг.

Арга-ыяшты өрттен камгалаары — чугула айтырыг. Ону хоралыг курттардан, кайы хамаан чокка кезеринден база камгалаар. Бо талазы-биле ажыл ам-даа четпес болуп турар дээрзин хурал демдеглээн, чижээ, арга-ыяштың өрттениң бээриниң саны 1967 чылга бодаарга, эрткен чылын 48 санга көвүдей берген. Тарып олурткан ыяштың өзүп үнүп келириниң хуузу ам-даа куду. Тарыыр ыяштар үрезинин өстүрери багай чоруп турар. Тарып олуртур ыяш өстүрер питомниктерде курган өлген үнүш 1967 чылдыындан 4.2 катап көвүдээн. Эрткен чылын дыттың үрезинин чүгле 17 хуузу белеткээн.

Тожу болгаш Каа-Хем районнарда пөш тооруун ажыглаарының ажыл-агыйларын организастаан, чыжыргана өстүрериниң немелде ийи ажыл-агыйын тургускан. Тес-Хем районга чыжыргана өстүрер. чыжыргана бар черлерни эки камгалап база арга-ыяшты комплекстиг ажыглаар талазы-биле тускайжыттынган ажыл-агыйны тургузарының төлевилел, дилеп тывыышкын ажылы дооступ турар. Кызыл хоорайны болгаш Дус-Хөлдү долгандыр ыяш тарып олуртунган ногаан куржаг тургузар талазы-биле төлевилел база кылдынган. Чыжыргана өстүрер ажыл-агыйларны Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик районнарга организастаарының төлевилелин база дооступ турар. Бо бүгү чаа чүүлдерни боттандырарынче хуралдың киржикчилери улуг кичээңгейни салып, кылыр ажылдарны тодаргай чугаалажып алган.

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл оюн төлептиг уткуур, беш чылдың болгаш 1969 чылдың планнарын хуусаа бетинде күүседир талазы-биле хуралдың киржикчилери социалистиг чаа хүлээлгелерни ап, Хакасияның ыяш ажыл-агый ажылдакчыларын социалистиг чарышка кыйгырарын шиитпирлээн.

Эрткен чылдың ажылының түңнелиниң талазы-биле республикага бирги черни Чадаананың ыяш ажыл-агыйы ээлээн. Ыяш ажыл-агый эргелелиниң болгаш профэвилел обкомунуң шилчиир Кызыл тугун аңаа тывыспышаан, 606 рубль-биле шаңнаан. РСФСР-ниң Ыяш ажыл-агый министерствозунуң болгаш ыяш ажыл-агый үлетпүрүнүң профэвилел ТК-зының шилчиир вымпелин Тожу ыяш ажыл-агый чериниң коммунистиг күш-ажыл бригадазынга тывыскан.

Ооң-биле кады ыяш ажыл-агыйының хөй мурнакчыларын эргелелдиң Хүндүлел дептеринге киир бижээн.

С. САЛЧАК.

РСДРП-ниң II съездизи. Чурукчу **Ю. ВИНОГРАДОВТУҢ** чураан чуруу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ЭКИ НОМНАРНЫ ЧОНГА БЭЭР

«1968 чылда кылып чоруткан ажылдарның түңнели болгаш В. И. Ленинниң төрүттүнгенхүнүнден бээр 100 чылынга сорулгалар дугайында» деп илеткелди Тываның ном үндүрер чериниң редакция болгаш чурулга чөвүлелиниң хуралынга ном үндүрер чериниң директору **В. Х. Болдур-оол** кылган.

Тываның ном үндүрер чери эрткен чылын 78 аттарлыг номну номчукчуларга бараалгаткан. Чагыг ёзугаар планда киирген номнарны үндүрерин 100 хууга күүсеткен. Политиктиг литератураларның номнарын номчукчулар бо чылын арбын алган. «СЭКП төөгүзүнүң доочу очерктери», «Политиктиг экономияны», В. И. Ленинниң «Литература дугайында» дээш өске-даа чугула ужур-дузалыг политиктиг литератураларның номнарын тыва номчукчулар боттарының төрээн дылынга алган. Чечен чогаалдың номнары база-ла планда көрдүнгенин ёзугаар үнгүлээн. Оларның аразында номчукчуларга эки, солун белек болган номнар бар. Көдээ ажыл-агый литератураларының планда кирген чамдык номнары дагдынган авторларның харыысалга чогундан үнмейн барган.

Чечен чогаалдарның тыва дылга очулгалары база үнгүлээн. Оларга Максим Горькийниң рассказтарының чыындызы «Кижиниң төрүттүнгени» деп ат-биле, Чингиз Айтматовтуң «Сараланың салым-чолу» дээш оон-даа өске номнарны тыва дылга алгылаан. А. Кононовтуң «В. И. Ленин дугайында рассказтар» деп чогаалының тыва дылга очулгазы номчукчуларга база-ла эки белек болган.

Тыва литераторлар-биле ажылды сөөлгү үеде экижиткен. Эрткен чылын элээн каш аныяк авторларның шүлүктериниң чыындылары үнген. Портфельде эң-даа хөй шүлүк бар. Ынчалза-даа кол-ла чүве үндүрүп турар шүлүктер чыындыларының идейлиг утказын барымдаалап көөрү болур. Үндүрүп турар номнарның чурук каасталгазы болгаш полиграфиялыг кылыглары экижээн. Ынчалза-даа эрткен чылын үнген чамдык номнарның даштыкы хаптының чуруктарында, каасталгазында, полиграфтыг болгаш техниктиг үндүрүлгезинде четпестер бар болган. Политиктиг болгаш көдээ ажыл-агый литератураларының редакторлары эрткен чылын авторлар-биле багай ажылдааның түңнелинде чамдык номнар үнмейн барган.

Чамдык номнарның даштыы чуга саазын болуп үнмүшаан. Чижээ, «Улуг-Хем альманах чылдың-на чуга кырттыг үнүп турарындан даштыы дораан-на үстүп чыдып калыр апарган. Моон соңгаар ном бүрүзүнүң даштыкы хаптыын кылын болдурары эргежок чугула.

Үндүрүп турар номнарның идейлиг, кижизидикчи утказынче кичээнгей салыры эргежок чугула болуп келгенин эш Болдур-оол илеткелинге чугаалаан.

В. И. Ленинниң төрүттүнгенхүнүнден бээр 100 чылының юбилейин төлептиг уткуур төлээде, Тываның ном үндүрер чери кандыг ажылдарны кылып чорутса экил дээрзиниң тодаргай сорулгаларын илеткелчи чугаалаан. Ылаңгыя В. И. Ленинниң чогаалдарының тыва дылга очулгазының алдыгы тому номчукчуларга эң-не үнелиг белек болур. Оон аңгыда Совет Тываның 25 чыл оюн таварлаштыр 3 кезектиг ном үнер. Аңаа Тываның экономиказының, культуразының чедиишкиннери, ат-сураглыг кижилери көргүстүнер, ол номну фото-чуруктар-биле кады үндүрер. Оон аңгыда фото-чуруктар альбому, «Диригжиткен даштар» болгаш өске-даа номнар Тываның 25 чыл оюнга холбаштыр үнер.

Респотребсоюзтуң ном садыглаар килдизиниң начальниги **А. А. Малышев** бодунуң саналын:

— Бистиң килдис болгаш ном үндүрер чер Кызылга, районнарга номчукчулар конференцияларын эрттирбейн турар дугайында илеткелчиниң чугаазын чүүлдүг деп санап тур мен. Моон соңгаар ол дугайын черле бодаңып, кады чугаалажып көрээли—диген сөстер-биле эгелээн.

Ном садыглаашкыны, чоннуң номга негелдези чыл бүрүде-ле кайгамчык улгадып турар. Бистиң республиканың бир номчукчузунга хамааржыр 4 номнуң бирээзи-ле Тываның ном үндүрер чериниң ному болур. Тывада ном садыглаашкыны Совет Эвилелиниң эң хөй кижилиг, сайзыраңгай областарының, республикаларының деңнелинге чедип турар апарган. Балтий чоогунуң республикаларының номчукту садып алыкчыларының бирээзинге чылда ном садыглаашкыны 4 рубль 40 көпеек болза, Тываның номчукчу садып алыкчыларының бирээзинге-ле чылда 3 рубль 40 көпеектиң номнары садыглаттынып турар. Республиканың 26 школаларының өөреникчилери чоңга ном садыглаарының кооперативтерин тургузуп алган, ном садыглаарының идепкейлиг дузалакчылары болу берген. Каа-Хем Ильинка школазында ындыг кооператив чыл бүрү-ле эки түңнелдиг болуп турар. Мурнакчы садыгжыларның саны көвүдээн, ном садыгларының материалдыг баазазы быжыгып турар. Хандагайтыда таарымчалыг байдалдыг ном магазинин ажыглалда киирген. Ном садыглаар чаа беш автолавкаларны удавас алыр.

Эш Малышев оон ынай бодунуң саналынга Тываның ном үндүрер чериниң үндүрген номнарының чамдыктарының чурук каасталгазының база типографияның талазындан полиграфтыг, техниктиг кылыгларының четпестерин тодаргай көргүзүп, Тываның ном үндүрер чери дараазында чылда үндүрер номунуң планын бижээн тайылбыр номчугашка үндүрер номнарының доочу утказын тодаргай биживес, кашпа сөс киирер, ылаңгыя шүлүк чогаалының номнары шупту-ла чаңгыс аай сөстер-биле тайылбырлаттынган болуру чылдың-на чаңчыл болу бергенин шүгүмчүлээн.

Чогаалчы **С. Б. Пюрбю** үндүрүп турар шүлүктер чыындыларының идейлиг утказынче онза кичээнгейни салырын, уругларга тыва дыл кырында номнар үндүрерин көвүдедириниң эргежок чугула болуп турарын, **Алдын-оол Даржаа** тыва чогаалчыларның чонга эң-не нептерээн чогаалдарының номнарын белек кылдыр сөңнээринге таарыштыр үндүрерин, ном пропагандазының, оңу чонга садыглаарының дугайында чүүлдерниң парлалгага кончуг ховар үнүп, ном садыгларының ажылдакчылары, ном үндүрер чер бо талазы-биле чүүлдер бижииринге сагыш салырын, Тыва АССР-ниң культура министри **М. С. Хомушку** тыва дыл кырында номнарны көвүдедир дугайында номчукчуларның негелдезиниң улгатканын саналынга чугаалаан. Чурукчу **С. К. Ланзы** номнарның чурук каасталгазынче онза кичээнгейни салырын, «Диригжиткен даштар», «Тыва графика» деп номнар, фото-чуруктар альбому белек хевирлиг болганда оларның тиражын көвүдедирин, чогаалчы **С. А. Сарыг-оол** чогаалды редакторлаар чорукче, чогаал очулгазынче онза кичээнгей салырын тодаргай чижектерни киирип тургаш саналдаан. Эртем ажылдакчызы **М. А. Хадаханэ** Тываның эртем-шинчилел институдунуң талазы-биле үндүрүп турар номнар дугайын саналынга чугаалаан.

Өөредилге болгаш чечен чогаал номнарын үндүреринге улуг-чаагай үлүг-хуузун киирген эштер С. А. Сарыг-оол, С. Б. Пюрбю, Л. Б. Чадамба, М. Д. Биче-оол база чурукчу М. А. Петровту Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга комитединиң болгаш күрүне албан черлериниң профэвилел обкомунуң Хүндүлел дептеринге киир бижип, ол дугайында херечилелдерни бо үстүнде авторларга тывыскан. Ол ышкаш ном үндүрер херекке база очулгага боттарының эки үлүг-хуузун киириштирген авторларга, очулдурукчу эштерге Хүндүлел бижиктерни болгаш өртектиг шаңналдарны тывыскан.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Н. К. КРУПСКАЯ

ЛЕНИН дугайында САКТЫЫШКЫННАР

ПИТЕРГЕ соңгулда кампаниязын белеткээр төлээде Парижтен бистиң даштыкы улуувусту чоок эштеривис Сафаров биле Инесса төлээлеп чоруткан. Олар өске паспорттарлыг чораан. Инесса Краковка бистиңинге кирген эрткен... Ол бистиң бажыңывыска ийи хонукта чурттааш, янзы-бүрү адрестерни, харылзажыр улусту айтырып алгаш, ажылдың планын Ильич-биле чугаалашкан. Питерге болуп турган чүүлдер дугайын Инессаның болгаш Сафаровту дамчыштыр дыка эки билип турган бис. Олар аңаа харылзажыр улусту тып алгаш, Прага конференциязының резолюцияларын болгаш партияның мурнунда сорулгаларны ажылчыннарга таныштырар талазы-биле массалыг улуг ажылдарны кылып чоруткан. Нарва районну оларның баазазы апарган. Петербург комитеди (ПК) катап тургустунган, а ооң соонда Соңгу область бюрозун тургускан... Соңгу область бюрозунуң эки ажылчының түңнелинде Питерден депутатка демир-орук ажылчыны большевик Бадаевти соңгуур кылдыр белеткээн. Питерниң ажылчын массаларының ортузунга узуткадыкчылар салдарын чедирген; узуткадыкчылар революстуг демиселдиң орнунга реформаның оруунга кирип, либералчы ажылчын политиканың шугумун херек кырында чорудуп турар деп ажылчыннар билген. Узуткадыкчылар-биле эптеш чокка демисежир ужурлуг турган. Ооң ужурунда «Правдага» баштай Ильичиниң чүүлдеринден узуткадыкчылар-биле кагжышкан черлерни балап турганынга Владимир Ильич дүвүреп турган. Ол «Правдаже» хорадап чагаа бижип турган. «Правда» ол демиселге чүгле сөөлзүредир киржип эгелээн.

Петербург соңгуладазынга ажылчыннар төлээлекчилерин сентябрь 16-да воскресеньеде соңгуур дээн... Ол соңгулда чогумчалыг эрткен, аңаа барыын үзелдиг чаңгыс-даа кандидат эртпээн, политиктиг характерлиг резолюцияларны чер-черге хүлээп алган.

Октябрьның бүгү дургузунда кичээнгейни соңгулдаларже угландырып келген. Ажылчын массалар чаңчылдың болгаш хожудаңгай чоруктуң ужурундан чамдык черлерге соңгулдаларны улугла херекке албаан, ооң ужур-дузазын билиндирер төлээде, калбак агитация херек турган. Эң улуг үлетпүрлүг төптер бүрүзүнге ажылчыннар ортузунга соңгулдаларга большевиктер тиилээн, улуг авторитеттиг ажылчын партийжилер соңгуттурган. Думага алды большевик депутат соңгуткан, меньшевиктер чеди кижи болган, ынчалза-даа большевиктер миллион ажылчыннарны төлээлээн, а меньшевиктерни 250 муң хире кижи соңгаан. Ооң аңгыда большевик депутаттар эң-не эгезинден тура-ла дыка организастыг, дыка каттышкан турган. Дума октябрь 18-те ажыттынган, аңаа ажылчын чыскаалдар болгаш ажыл соксадыышкыннары улашкан...

КРАКОВКА турган үеде— империалистиг дайынның эгелээр мурнунда чылдарда — Владимир Ильич национал айтырыгга дыка улуг кичээнгейни салган. Эрге-кара чажыңдан тура-ла ол кандыг-даа национал дарлалды көөр хөңнү чок турган. Өске нацияны бодунга чагырып алырындан артык бужар чорук нацияга турбас дээн Маркстың сөстери аңаа чоок болгаш билдингир турган.

Дайын чоокшулап, буржуазияның националисчи хөөннери улгадып олурган, буржуазия националисчи өжээнзирек чорукту өөскүдүп турган. Диргелген дайын кошкак нацияларны дарлаарын, оларның бот-тускайлаң чоруун базарын кыжанып келген. Ынчалза-даа дайын алызында барып тура халывышкын болу бээр дээрин Ильич шуут-ла билип турган, ынчап мөлчүткен нациялар боттарының хамаарышпас чоруун камгалаар. Ол дээрге оларның эргези-дир. 1896 чылда-ла делегейниң Лондон конгрезинге ол эргени быжыглаан. 1912 чылдың төнчүзү — 1913 чылдың эгези ышкаш үеде нацияларның бот-шиитпирлеттиннер эргезин үнелевес чорукка Владимир Ильич таарышпайн турган...

Бистиң партиявыстың II съездизинден бээр-ле национал айтырыг дугайты тыыжылган маргылдаа дайын мурнунда 1913—1914 чылдарда онза чидиг-биле көдүрлүп, империалистиг дайынның кидин түлүк үези 1916 чылда уламчылаан. Ол маргылдаага Ильич шиитпирлиг рольду ойнап, ол айтырыгларны тода болгаш быжыг-биле тургузуп турган, ынчангаш маргылдаа ажык чокка эртпээн. Деӊ эргелиг нацияларны каттыштырган, оларның кайызының-даа эргезин кызагдавайн турар Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелин тургускаш, Совет күрүнениң иштинге национал айтырыгның шын шиитпирлээр арганы бистиң партиявыска ол маргылдаа берген...

КРАКОВКА турган үеде национал айтырыг Ильичиниң мурнунга тараачын айтырыындан артык чугула турган дээр болза, ол частырыг болур ийик, чүге дизе тараачын айтырыы ол ужурдузалыг деп билип келген. Владимир Ильич Краковка турган үезинде тараачын айтырыының талазы-биле 40 ажыг чүүлдерни бижээн.

Краковка турган үезинде бижээн хөй санныг чүүлдеринге Ильич тараачын болгаш помещик ажыл-агыйының ниити байдалын тодазы-биле көргүскен, янзы-бүрү партияларның аграр программаларын тайылбырлаан, чазактың хемчеглериниң алыс утказын илереткен эң чугула хөй-хөй айтырыгларны шиитпирлээн, ол айтырыгларның тургустунганының хараазында өске онза чугула айтырыгларга: кожуулел херекке-даа, көдээ ажыл-агыйга хелеңик ажылынга-даа, уругларның күш-ажылынга-даа, черни садыглаарынга-даа, тараачын дилиндек черлерни мөөңнээринге-даа болгаш өске-даа айтырыгларга сонуургал улгаткан. Ильич көдээни болгаш тараачыннарның херегледерин кончуг эки билир турган, ажылчыннар-даа, тараачыннар-даа ол дугайын үргүлчү билип, көрүп келген.

1912 чылдың төнчүзүнде революстуг ажылчын шимчээшкининиң көдүрлүүшкүнү болгаш ол көдүрлүүшкүнге «Правданың» ролю бүгүдеге, ооң иштинде впередчуларга база билдинип турган.

1912 чылдың ноябрьда Алексинский Парижтиң впередчуларының бөлүүнүң өмүнээзинден «Правданың» редакциязынга чагаа бижээш, «Правдага» киржип ажылдаарын саналдаан. Алексинский «Правдага» элээн каш чүүлдерни бижээн, а впередчуларның «Хүннүң темазынга» деп чыындызының 3-кү дугаарынга харын-даа большевиктерниң ортузунга демиселди соксадырының болгаш узуткадыкчылар-биле демиселге бүгү большевиктерниң каттыжарының эргежок чугулазын безин бижип турган. «Правданың» редакциязы бодунуң ажылдакчыларының даңзызынга чүгле Алексинскийниң бактаап турганы Париж бөлүүнүң кежигүннерин эвес, харын Богдановту база киирген. Владимир Ильич ол дугайын чүгле солуннардан билип алган. Принципиалдыг маргылдааларны хоп-нүгүлден, амы-хууда хомудалдардан аңгылай көрүп, херектиң эрге-ажыын чүден артыкка бедик көөрү Ильичиниң онзагай чаңчылы турган. Плеханов аңаа ажынып турган, ынчалза-даа херектиң эрге-ажыынга дүүштүр ооң-биле каттыжары эргежок чугула апаарга, ол чөпшээрешкен. Алексинский бөлүктүң хуралдарынга чудурук кужу-биле чүткүп кирип, чүүл-бүрү бак чүүлдер кылып турган, ынчалза-даа ол «Правдага» бүгү күш-биле ажылдаар, узуткадыкчыларга удурланыр, партия дээш турур деп билип алган төлээде, Ильич аңаа сеткилдиң ханызындан өөрүп турган. Ындыг чижектерни он-онну-биле чугаалап болур. Удурланыкчы хорадап турар болза, Ильичиниң сеткили изип, шынгыы удурланып, бодунуң үзелдин камгалап турган, ынчалза-даа чаа-чаа сорулгалар тургустунуп, удурланыкчы-биле кады ажылдап болур апаарга, Ильич дүүнгү дайзынын эш-хуу ёзу-биле көрүп шыдаар турган. Ынчаарда ол бодун туттунуп албадаттынмас. Ильичиниң канчаар-даа аажок улуг кужу ында. Кедергей принципиалдыг болза-даа, ол кижилерге хамаарыштыр чаагай сеткилдиг болуп, эки чүүлдерге бүзүреп чораан. Чамдыкта ол талазы-биле чазып-даа турган, ынчалзажок ол сеткил ажыл-херекке ажыктыг турган. Ынчаарга принципиалдыы-биле карышкак болза, ол эптешпес-даа турган...

КРАКОВКА турган үезинде Ильич социалистиг тургузуушкуннуң шугумунуң дугайын бодап турган. Ол дугайын чүгле эрээлгей-биле чугаалап болур болбайн аан, чүге дизе ол үеде Россияга социалистиг революцияның оруу безин эки-ле тодаравас турган, ынчалза-даа Дума фракциязын удуртуру ажыл-агыйгы болгаш культура амыдыралының бүгү-ле айтырыгларын тодаргайы-биле көөрүн негеп келген. Краков үезин херекке албас болза, Октябрьның соон дарый совет тургузуунуң эргежок чугула таалаларын тода тывары берге болур ийик. Краковка турган үе социалистиг тургузуушкуннуң «нуль үези» белеткел чадазы хевирлиг болуп эрткен. Ол дээрге ол айтырыгларны эң-не бөдүүнү-биле бодап турган үе-дир, ынчалза-даа ол үениң амыдыралчы утказы амдыгаа чедир уттунмас.

Ол үеде Владимир Ильич культура айтырыгларынга улуг кичээнгейни салган... Владимир Ильич культура дугайын чугаалап турган, ниити политиктиг болгаш экономиктиг тургузуг-биле культураның харылзаалыын үргүлчү онзалап айтып келген. Культура-национал тускайлаң чоруктуң лозуңунга шынгыызы-биле удурланмышаан, ол мынча деп бижээн:

«Янзы-бүрү нациялар чаңгыс күрүне иштинге чурттап турар чүве болганда, оларны экономиктиг, эрге-шөлээ болгаш амыдырал ужур-дузалыг миллион-миллион, миллиард-миллиард харылзаалар каттыштырып турар. Школа херээн ол харылзаалардан аңгылап шыдаар бе? Ужур-утка чогуунуң талазы-биле кестүп көрбээн «классиктиг» Бундунуң сөглеп турары дег, ону «күрүнениң эргелелинден аңгылап» болур бе? Бир тээ экономика чаңгыс күрүнеде чурттап турар нацияларны каттыштырып турар чүве болганда, оларны «культура» болгаш ылаңгыя школа талазы-биле кезээде аңгылаар оралдажыышкын утка чок болгаш реакциялыг. Харын-даа школа херээнге нацияларны **каттыштырарын** чедип алыр, амыдыралга боттаныр ужурлуг чүүлдерни школага белеткээр херек. Амгы үеде бис нацияларның деӊ эргелиг эвес чоруун болгаш оларның хөгжүлдезиниң деңнелиниң деӊ эвес байдалдыын көрүп турар бис; мындыг үеде школа херээн националдар аайы-биле чарары эң хожудаан нацияларга **хамаарыштыр ону херек кырында дорайтадыры** ол болур...»

ШКОЛА херээнге пролетар политиказының дугайында ол үеде Владимир Ильичиниң чугаалаан чүүлү онза солун. Культура-национал тускайлаң чорукка, школа херээн «күрүне эргелелинден аңгылаарынга» удурланмышаан, ол мынча деп бижээн: «Демократияның эрге-ажыктары ниитизи-биле, а ажылчын аңгының эрге-ажыктары ылаңгыяда, шуут-ла удурланышкак чүүлдү негеп турар: чер бүрүзүнүң **чаңгыс аай** школаларынга **бүгү** националдарның уругларын **каттыштырарын** чедип алыр херек; Күрүне думазының российжи социал-демократтыг ажылчын фракциязының өмүнээзинден Владимир ажылчыннарының депутады Самойловтуң кончуг эки чугаалааны дег, школа херээнге пролетарның политиканы бүгү националдарның ажылчыннары **кады** чорудар ужурлуг» «Самойлов шажынны күрүнеден болгаш школаны шажындан аңгылаарын негеп, школага шажынчы эвес өөредилгени кылырын негеп турган)...

1913 чылдың чайынывда Ильич эш Бадаевтиң Думага чугаалаар дээн «Улус чырыдыышкынының министерствозунуң политиказының дугайында айтырыгга хамаарыштыр» деп чугаазының төлевилелин бижип берген, ону Бадаев чугаалаан, ынчалза-даа даргалакчы ону төнчүзүнге чедир дыңнавайн, ооң саналын ара үзүп каапкан.

Ол төлевилелге Ильич чурттуң культура талазы-биле улуг хожудаашкынын, улус чырыдыышкынынга салып турар херекселдерниң чөгенчиг бичезин көргүскен чамдык саннарны алгаш, хааныг чазактың политиказы чоннуң оннуң тос кезиинге өөредилгеже орукту боогдап турар деп көргүскен. Ол төлевилелге Ильич башкыларга хамаарыштыр чазактың ужур-чурум чок, ыят чок, бужар аажылалының дугайын бижээн...

Уланчылыг.

Каттышкан концерт

Бай-Талдың көдээ клувунга совхоз аныяктарының болгаш башкыларның каттышкан концерти болган. Чоннуң чыылганы клубка сыңышпас хире. Баштай школаның өөредилге эргелекчизи эш Семен Ховалыг делегей байдалының дугайында кыска дыңнадыгны кылган соонда, концерт «Улуг Ленин» деп хор-биле эгелээн.

Көрүкчүлерниң кичээнгейин «Ленин болгаш Совет Тыва» деп темалыг, ханы утказыг концерт хаара туда берген. Ол кежээ клубка келген кижилерниң сеткилдерин доюлдурган солун номерлер байлак болган. Башкы Зоя Монгуштуң украин улустуң ырызын, даштыкы дыл башкызы А. Привезенцевтиң тыва улустуң баштак ырызы «Декей-оону» ырлааныы, пропагандист башкы Сат Шавчының С. Пюрбюнуң «Ленин чүректеривисте» деп шүлүүн номчааны, Совам Анчымааның «Төрээн черим», «Отчугажым» деп ырларын, башкы Иргит Парадтың «Чыгыычы» деп танцыны тепкени, скрипкага болгаш гитарага Ашка-оол биле Марат-оолдуң күүседиглерин, клуб эргелекчизи Даржаа Кара-оолдуң «Тыва кызын» ырлааныы, салбырда парторг Бачыылай биле башкы Хирлиг-оолдуң «Ыраажы кыс» деп ырны күүсеткенин көрүкчүлер онзалап, соксаал чок адыш часкаашкыны-биле хүлээп алганнар.

Эң-не солун болгаш чаа эгелээшкин—бокс болгаш самбо хүреш болган. Ооң удуртукчу башкызы Замосковскийге көрүкчүлер өөрүп четтиргенин илереткен.

А. ЧАМЫР.

Бай-Тайга район.

Хуу страхование

Хамаатыларның эки-туралыг страхованиезин организастап турары сөөлгү үеде экижип орар. Ылаңгыя бо ажылды Кызыл хоорайда чүгээр тургускан. Хоорайның страхование инспекциязы коммунистиг күш-ажылдың коллективи болуп турар. Хамаатыларның хуу страхованиезиниң чугулдаазының дугайында тайылбыр ажылын тус-тус коллективтерге ол инспекцияның ажылдакчылары чедиишкинниг чорудуп турар. Хоорайда «Коммунтудуг» эргелелиниң, сүт заводунуң, орук-тудуг эргелелиниң ажылчыннарының, албан-хаакчыларының хөй кезии хуу страхованиезин кылдыртканнар.

Бо ажылды Бии-Хем, Улуг-Хем, Барыын-Хемчик районнарда база-ла чүгээр организастаан. Ындыг болза-даа Бай-Тайга, Өвүр болгаш өске-даа районнарда чоннуң ортузунга тайылбыр ажылын кошкак чорудуп турарындан база страхование черлериниң четпес организакчы ажылындан эки туралыг хуу страхованиезин кылдырткан кижилерниң саны эвээш болуп турар. 1968 чылдың январь 1-ден эгелээш, страхованиениң чаа хевирлерин киирген. Ол дугайында чон ортузунга тайылбыр ажылын страхование албан черлериниң ажылдакчылары, хөй-нииты күштелдирер ужурлуг.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели хуу страхованиезиниң керээзин ёзугаар төлелгени шилчидип төлээриниң дугайында доктаалды хүлээп алган. Ол ёзугаар хуу страхованиезин кылдырткан хамаатыларның чагыын ёзугаар ооң ажылдап турар чериниң бухгалтериязы ай санында чогуур түңнү тырткаш, күрүне страхование черинче шилчидип турарын көрген. Бо ажылды бистиң республикага эрткен чылдың октябрь 1-ден эгелеп чоруткан. Хуу страхованиениң бо чурумун Бай-Тайга, Каа-Хем, Өвүр, Эрзин болгаш өске-даа районнарда страхование черлериниң ажылдакчылары эки тайылбырлавайн, ам-даа эрги арга-биле ажылдап турар.

Хуу страхованиениң керээзин ёзугаар төлелгени хамаатыларның шилчидип төлээрин тургусканы страхование органнарының ажылының стилин болгаш методун сайзыраңгайжыдарын негеп турар. Бо ажылды бүдүрүлге, албан черлери-биле сүмележип, ол дугайында тайылбыр ажылын күштелдирип тургаш кылыр ужурлуг.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын ёзугаар бүгү район Советтериниң күүсекчи комитеттери бо айтырыгны чугаалажып көөр, тодаргай хемчеглерни ажылдап кылыр болгаш бүдүрүлге, албан организация черлериниң удуртукчулары, бухгалтерлери-биле хуу страхованиениң чаа чурумунуң дугайында семинарны тус-тус районнарга эрттирери чугула.

Хуу страхованиени чорударының чаа чурумун чонга тайылбырлаарда чер-черде радио дамчыдылгазын, хуралдарны, хана солуннарны ажыглаар херек.

В. ЮДИН,
Күрстрахтың Тыва АССР талазы-биле эргелелиниң начальниги.

КӨДЭЭГЕ СПОРТ БААЗАЗЫН БЫЖЫГЛААР

ТЫВА АССР-НИҢ Көдээ ажыл-агый министерствозунуң коллегиязы, көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң президиуму, «Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң область чөвүлели чоокта чаа болган каттышкан хуралынга көдээ чоннуң ортузунга күш-культураны болгаш спортту массалыг болдурарының талазы-биле сөөлгү ийи чылда кылып чоруткан ажылдарының түңнелин чугаалажып көрген.

Бо талазы-биле чамдык ажылдар кылдынган. Көдээ күш-культуржуларның саны 16 муң кижи ашкан. «Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң хүрээлеңи 8500 кижи чедир өскен. Оларның 18-и бирги разрядчылар. 1963 кижи спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге массалыг разрядтарны чедип алган, 2074 кижини чурт камгалалынга белен деп программага белеткээн, 85 кижи хөй-ниитичи тренер болуп ажылдап турар. Комплекстиг 10, волейбол, баскетбол ойнаар 216 спорт шөлдерин кылган.

«Элегес» совхозтуң удуртукчулары күш-культураны болгаш спортту чон ортузунга массалыг болдурар ажылды чугулалап көрүп, спорт шөлдерин кылырынга болгаш эт-херекселдер садарынга акша-хөреңгини үндүрүп берип келген. Ол ажыл-агый хостаттырган спортчу инструкторну тургускан.

Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозта «Урожай» ниитилелиниң кежигүннери 300 кижи четкен. Ол колхозта спорттуң массалыг беш хевирлеринге секциялар бүдүн чыл иштинде үзүктел чок ажылдап турар. Спорт эт-херекселдериниң четчелээн болгаш эки дериглелиг «Күш-ажыл» деп аттыг спорт стадионун кылган. «Торгалыг», «Совет Тыва» совхозтарда, Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» колхозта спорт ажылы база чүгээр эки тургустунган.

Республика масштабы-биле алырга, күш-культураны болгаш спортту көдээ чоннуң ортузунга массалыг болдурарының талазы-биле чамдык ажылдар кылдынып турза-даа, бистиң көдээ спортчуларывыстың мергежили Россия Федерациязының өске областар, крайлар, автономнуг республикаларының спортчуларындан дыка куду деңнелде болуп турар. Ооң кол чылдагааны, амгы үениң негелделерин хандырып турар спорт залдары, стадионнар кылырын чугулалап көрбейн турарывыста болур. Республиканың 60 колхоз, совхозтарында хостаттырган спортчу инструкторлар чүгле 17 кижи болуп турар. Сөөлгү ийи чылда чүгле ийи-ле ажыл-агыйга спорт залын кылган.

Ажыл-агыйлар юридиктиг дадывыр планын эрткен чылын чүгле 71 хуу күүсеткен. Ол планны Каа-Хем районнуң «Кызыл тук» совхоз, Бии-Хем районнуң «Тинилеге» (ам «Саянский» совхозтуң салбыры), «Хадың», «Кызыл тараачын» колхозтар күүсетпээн. Өвүр, Бай-Тайга, Тожу, Барыын-Хемчик, Эрзин районнарның удуртукчулары күш-культура болгаш спорт ажылын кончуг четпес удуртуп турарын каттышкан хурал демдеглээн.

Бодунуң девискээринде 500 кижиден хөй ажылчыннарлыг ажыл-агый бүрүзү хостаттырган спортчу инструкторлуг болур хүлээлгелиг. Ындыг инструкторлар бүдүрүлге гимнастиказының ажылын база удуртур.

ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунуң коллегиязының болгаш көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел Төп Чөвүлелиниң 1966 чылдың декабрь 23-те үндүрген Доктаалының база ВЦСПС-тиң III пленумунуң «Коллективтиг керээлер» дугайында шиитпириниң негелделеринге дүүштүр күш-культураның болгаш спорттуң материалдыг баазазын быжыглаар талазы-биле боттуг хемчеглерни алырын ук каттышкан хурал республиканың ажыл-агыйларының удуртукчуларынга хүлээткен.

Бистиң корр.

Редактор К. Н. ДИИГА.

КИНО

ФЕВРАЛЬ 26-ДА

«НАЙЫРАЛ»: **«Бичии дургун»** 11, 1, **«Дашта шүлүглел»** 3, 6, 9 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: **«Ийи чылда тамы кырынга»** 10, **«Хайгыылчылар»** 12, 2, 3.45, 5.30, 7.15, 9.25 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Халдаашкыннар»** 2, **«Щит болгаш хылыш»** (3-кү, 4-кү серияларьы) 4, 7.40 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Уруглар албас бис»** (делгем экранныг) 3, 6.20, **«Шупту-ла оруктан эгелээр»** (делгем экранныг) 4.40, 8 шактарда.

редакцияның адрези: Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3 ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының болгаш пропагандазы килдизиниң 35-24, харысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, культура килдизиниң 37-13, көдээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа база совет тургузуг килдистериниң 21-27, информация килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, 1). ТС—00084